

BAZI TÜRK ANDLAŞMALARINA GÖRE KOMŞULUK MÜNASEBETLERİ

Seha L. MERAY

Gerek İmparatorluk gerekse Cumhuriyet devrinde akdedilmiş Türk andlaşmalarında Devletler hukukunun çeşitli konularıyla ilgili pekçok örnek bulmak mümkündür. Bu andlaşmalara dayanarak hududlarla ilgili hükümlerle ilgili bazı örnekleri Dergimizde yayınlanan bir makalede belirtmiştik.¹ Bu makalede de bazı Türk andlaşmalarına göre komşuluk münasebetlerinin düzenlenmesi incelenmektedir. Böylece denememiz Devletler hukukunun bir konusu (*komşuluk münasebetleri*) üzerinde bir kategorikaynağa (*andlaşmalara*) dayanılarak Türk tatbikatından bazı örnekler verme çalışması olmaktan ibarettir. Türk andlaşmalarını, hududlarla ilgili denememizde yaptığımız gibi yine üç kaynaktan derlemiş bulunuyoruz: Prof. Nihat Erim'in eseri,² *Mecmua-i Muahedat* derlemesi ve *Düstur* (tertip III). Bu deneme bir makale çerçevesinde kalmak zorunluğunda olduğu için bütün andlaşmalardan ve bu andlaşmalardaki bütün hükümlerden örnekler vermeğe imkân olmadığı da kolayca anlaşılır. Bunun için daha çok tipik değerinde olduğunu sandığımız örneklerle yetinmekteyiz.

Komşuluk münasebetlerini şu başlıklar altında incelemenin mümkün olduğunu düşünüyoruz: 1) Komşuluk münasebetleriyle ilgili andlaşmalar, 2) Hudud bölgeleri, 3) hudud halkına geçiş kolaylıkları, 4) hudud meralarından faydalanma, 5) gümrük konusunda işbirliği, 6) hayvan hastalıklarıyla mücadelede işbirliği, 7) hududda demiryolu işletmesi, 8) hududların güvenliği, 9) hudud sularından faydalanma, 10) hududda yetki sınırlandırılması.

I. KOMŞULUK MÜNASEBETLERİYLE İLGİLİ ANDLAŞMALAR

Komşuluk münasebetlerinin düzenlenmesi ile ilgili hükümler genel olarak dostluk, barış ve hudud andlaşmalarıyla, komşuluk münasebetle-

¹ Meray, «Bazı Türk Andlaşmalarında Hudutlarla İlgili Hükümler», *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, bu dergide, bir önceki deneme.

² Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasal Tarih Metinleri*, Cilt I: *Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, Ankara, 1953.

rinin belirli bir yönünü düzenleyen özel andlaşmalarda bulunmaktadır. Bu andlaşmaları düzenledikleri konulara göre şu şekilde belirtmek mümkündür : 1) *Dostluk ve komşuluk andlaşmaları* : Meselâ Türkiye ile, Suriye ve Lübnan hakkında yetkili Fransa arasında Ankara'da 30 Mayıs 1926 da imzalanan «Muhadenet ve münasebatı hasenei hamcivarî mukavele namesi»³, Türkiye ile İngiltere ve Irak arasında Ankara'da 5 Haziran 1926 tarihinde akdedilen «Hudud ve münasebatı hasenei hemcivarî» andlaşması⁴; 2) *Hududu geçiş andlaşmaları* : Meselâ Gürcistan Cumhuriyeti ile Tiflis'de 20 Mart 1922 de imzalanan hudud ahalisinin «hududu sureti mürurları hakkında» sözleşme,⁵ Sovyetler Birliği ile Ankara'da 6 Ağustos 1928 tarihinde imzalanan «hudud mıntakası ahalisinin Türkiye - Suriye hududundan mürurlarına dair» sözleşme⁶; 3) *Meralardan faydalanma andlaşmaları* : Meselâ Gürcistan'la Tiflis'de 20 Mart 1922 de imzalanan Türkiye ve Gürcistan Cumhuriyetleri «ahalisinin hududun diğer tarafında bulunan meralardan sureti istifadelerine dair» sözleşme⁷, aynı konuda Sovyetler Birliği ile Ankara'da 6 Ağustos 1928 de yapılan sözleşme⁸; 4) *Hayvan hastalıkları ile müşterek mücadele andlaşmaları* : Meselâ Gürcistan'la Ankara'da 6 Ağustos 1928 tarihinde akdedilen ve iki Devlet «hududlarının sâri hayvan hastalıklarının istilâsına karşı usulü muhafazası hakkında» sözleşme⁹, Bulgaristan'la 22 Aralık 1933 de Ankara'da imzalanan «baytarî mukavele»¹⁰, İran'la 20 Nisan 1937 de Tahran'da akdedilen «baytarî mukavele»¹¹, Yunanistan'la 15 Ekim 1938 de akdedilen «veteriner andlaşması»¹², Irak'la 27 Ocak 1938 de imzalanan «veteriner» andlaşması¹³ gibi; 5) *Hudud sularından faydalanma konusunda andlaşmalar* : Meselâ Sovyetler Birliği ile «hududları teşkil eden nehir, çay ve dere sularından istifadeye mütedair» 8 Ocak 1927 tarihinde Kars'da akdedilen sözleşme¹⁴, Yunanistan'la Meriç - Ebro ırmağının her iki kıyısında yapılacak idrolik tesislerin düzenlenmesi hakkında Ankara'da 20 Haziran 1934 de imzalanan andlaşma¹⁵; 6) *Hudud güvenli-*

³ Düstur, tertip III, cilt 7, sah. 1495.

⁴ Ibid., cilt 7, sah. 1512.

⁵ Ibid., cilt 6, sah. 142.

⁶ Ibid., cilt 10, sah. 244.

⁷ Ibid., cilt 6, sah. 147.

⁸ Ibid., cilt 10, sah. 232.

⁹ Ibid., cilt 10, sah. 261.

¹⁰ Ibid., cilt 15, sah. 276.

¹¹ Ibid., cilt 18, sah. 397.

¹² Ibid., cilt 20, sah. 1111.

¹³ Ibid., cilt 22, sah. 489.

¹⁴ Ibid., cilt 8, sah. 1008.

¹⁵ Ibid., cilt 16, sah. 507.

ği ile ilgili andlaşmalar : Meselâ İran'la 14 Mart 1937 tarihinde akdedilen «hudud mıntakasının emniyetine ve mezkûr mıntakada çıkan hâdise ve ihtilâfların tesviyesine ait» sözleşme¹⁶; 7) *Hudud uyuşmazlıklarının çözümü ile ilgili andlaşmalar* : Meselâ Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 tarihinde iki devlet hududunda «zuhur eden ihtilâfatın usulü tetkik ve halli hakkında» sözleşme¹⁷, İran'la yukarıda işaret ettiğimiz 14 Mart 1937 tarihli hudud mıntakasında çıkan hâdise ve uyuşmazlıkların çözümüne dair sözleşme gibi.

Bu özel andlaşmaların dışında da, diğer birçok barış ve hudud andlaşmalarında komşuluk münasebetlerinin çeşitli yönleriyle ilgili hükümler görülmektedir.

II. HUDUD BÖLGELERİ

Özel bir rejime tutulacak hudud bölgesi, hudud boyunca uzanan andlaşmalarda belirtilen uzunlukta bir arazi şeridir. Hudud bölgesi, düzenlenen komşuluk münasebetine göre, Türk andlaşmalarında 5, 10, 15, 50 veya 75 kilometre olarak tesbit edilmektedir.

Huduttan geçiş kolaylıkları, genel olarak, 10 kilometre veya 15 verstlik bir bölge için kabul edilmektedir. Meselâ Gürcistan'la 30 Mart 1922 tarihinde imzalanan sözleşmenin 2 nci maddesinde, «Türkiye - Gürcistan hududunun her iki tarafından onbeş verst mesafede bulunan köy ve şehirlerde sureti daimede ikamet eden eşhas menatıkı hududiye ahalsinden itibar olunmuştur»¹ denilmekte ve geçiş kolaylıkları bunlara tanınmaktadır. Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 de akdedilen hududu geçiş sözleşmesinin 1 nci maddesinde de şöyle denilmektedir :

Hududun her iki tarafında 10 kilometrelik mesafede kâin şehir ve köylerde ikametgâhı olan Türkiye Cumhuriyeti ve Gürcistan Şûralar Cumhuriyeti menatıkı hududiye ahalsi, Türkiye Cumhuriyeti ve Sosyalist Şûralar İttihadı arasındaki Devlet hududunu kavaidi âtiyeye müsteniden mürur hakkını haizdirler.²

Hayvan hastalıklarının önlenmesi ve veterinerlik konusunda işbirliği bakımından Türkiye'nin komşuları ile yaptığı bütün andlaşmalarda hu-

¹⁶ *Ibid.*, cilt 18, sah. 402.

¹ *Düstur*, tertip III, cilt 6, sah. 143.

² *Ibid.*, cilt 10, sah. 245.

hudud bölgesinin genişliği 15 kilometre olarak kabul edilmektedir. Meselâ Yunanistan'la 15 Ekim 1938 tarihli sözleşmenin 18 nci maddesinde :

Her iki memleket hudud hattının tarafeynindeki arazisinin 15 kilometre derinliğindeki mıntaka, hususî veteriner teşkilâtının murakabesine tâbi hudud mıntakası olarak kabul edilmiştir. Bu mıntakadaki şehir ve nahiyelerin listelerini iki Âkit Taraf yekdiğeri ile mütekabilen teati eylemeği taahhüt ederler.³

denilmektedir. Benzer hükümler Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 tarihli andlaşmanın 1 nci maddesinde⁴, İran'la 20 Nisan 1937 tarihli andlaşmanın 11 nci maddesinde⁵, Bulgaristan'la 22 Aralık 1933 tarihli andlaşmanın 18 nci maddesinde⁶, Irak'la 27 Ocak 1938 tarihli andlaşmanın 3 ncü maddesinde de⁷ vardır.

Hudud bölgesi, hudud çevresinin güvenliği bakımından daha geniş olarak da kabul edilmektedir. Meselâ Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihli andlaşmanın 6 ncı maddesi şöyledir :

İşbu mukavelenamenin tatbik edileceği mıntakai hududiye, Türkiye'yi Suriye'den tefrik eden bütün hattı hudud ve işbu hududun tarafeyninde elli kilometre umkındaki mıntakadır.⁸

Bu 50 kilometre esası, İran'la, hududun güvenliği ve hudud uyumsuzluklarının çözülmesi hakkında 14 Mart 1937 tarihli andlaşmanın 1 nci maddesinde de vardır; bu maddede «Yüksek Âkîd Taraflar, iki memleket arasındaki hududun her iki tarafında 50 kilometrelik bir mıntakaya çıkacak... hâdise ve ihtilâfların...»⁹ andlaşmaya konu olduğunu belirtmektedirler. Hudud bölgesinin daha da geniş bir arazi parçası kabul edildiği de görülmektedir. Meselâ İngiltere ve Irak'la 5 Haziran 1926 tarihinde akdedilen andlaşmanın 10 ncü maddesinde ve «münasebatı hamcivarî hakkında ikinci fasıl» da şöyle denilmektedir :

³ Ibid., cilt 20, sah. 1111.

⁴ Ibid., cilt 10, sah. 262.

⁵ Ibid., cilt 18, sah. 399.

⁶ Ibid., cilt 15, sah. 281.

⁷ Ibid., cilt 22, sah. 494.

⁸ Ibid., cilt 7, sah. 1506.

⁹ Ibid., cilt 8, sah. 402.

Muahedenin işbu faslının tatbik edileceği hudud mıntakası Türkiye'yi Irak'dan tefrik eden bütün hudud ile bu hududun bir ve diğer tarafında yetmiş beşer kilometre derinliğinde bulunan mıntakadır. ¹⁰

III. HUDUD HALKINA GEÇİŞ KOLAYLIKLARI

Hemen hemen bütün Devletler, komşularıyla kendilerinin hudud bölgesinde ikamet eden vatandaşlarına hududdan geçiş bakımından bazı kolaylıklar göstermektedirler. Bu çeşit mahallî gidip - gelmeler Devletler hukukunda «küçük trafik - *le petit traffic*» şeklinde adlandırılmaktadır. ¹ Türk andlaşmalarında bu küçük trafiği düzenleyen hükümler vardır. Küçük trafik münasebetlerini beş bakımdan incelemek mümkündür : a) Geçişten faydalananlar, b) geçiş maksadları, c) geçiş formalitesi, d) geçiş ve e) topluca geçiş.

1. Geçişten faydalananlar :

Genel olarak hududdan geçiş kolaylıkları «hudud halkı» na tanınmaktadır. Hudud halkı, andlaşmada bu bakımdan sınırlandırılan bölgede oturan halktır. Hududu geçebilecek kimselerin komşu devlet ülkesinde dolaşabilecekleri bölge de sınırlanabilmektedir. Meselâ Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 tarihli andlaşmanın 6 ncı maddesinde «hududu mürur eden eşhas diğer tarafın arazisinde ancak hudud mıntakasının 10 kilometre derinliğinde bir mesafede serbestçe dolaşabileceklerdir» denilmektedir. ² Aynı şekilde Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihinde imzalanmış andlaşmanın 9 ncü maddesinde de şu açıklama bulunmaktadır : «Hududun her iki tarafından beş kilometreden dîn bir mesafede mütemekkin eşhas... mezkûr hududu serbestçe geçmek ve derinliği beş kilometreyi tecavüz etmiyecek bir sahada seyrüsefer etmek hakkını haiz olacaklardır.» ³

Hududu geçiş andlaşmalarında bazı kimselerin bu müsadeden faydalanamayacakları da belirtilmektedir. Gürcistan'la akdedilen 20 Mart 1922 tarihli andlaşmanın 5 ncü maddesinde «... keyfiyeti men pasavan üzerine işaret edilmek şartıyla arzu edilmeyen eşhasa hududun müruru

¹⁰ Ibid., cilt 7, sah. 1515.

¹ Andrassy, «Les Relations Internationales de Voisinage», *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye*, 1951 - II, cilt 79, sah. 155 vd.

² *Düstur*, tertip III, cilt 10, sah. 246.

³ Ibid., cilt 7, sah. 1498.

menedilebilir.» denilmektedir.⁴ Hududdan geçemeyeceklerin kategoriler halinde gösterildiğini de 6 Ağustos 1928 tarihli Sovyetler Birliği ile yapılmış andlaşmanın 8 nci maddesinde görmek mümkündür :

İşbu Mukavelename ile tesbit olunan usul dairesinde hududu geçmek hakkını haiz bulunmayanlar şunlardır :

- a) Pasavanlarını diğer eşhasa vermekle ittiham edilen eşhas ile kendilerine ait olmıyan pasavanları istimal eden eşhas,
- b) Diğer taraf makamâtı canibinden kendilerine pasavan verilmemesi talep olunan eşhas,
- c) Memleketeynden biri veya diğerinin kanunları mucibince, kaçakçılık, hududu bilâ müsaade mürur veya eşkiyalık sebepleriyle tecziye edilmiş olan eşhas,
- d) Ciheti adliyece müttehem ve maznun olan eşhas.⁵

2. Geçiş maksadları :

Bazı andlaşmalarda hudud halkının hududu hangi maksadlarla geçebilecekleri belirtilmektedir. Meselâ Rusya ile 13 Haziran 1700 tarihinde İstanbul'da akdedilmiş barış andlaşmasının 6 ncı maddesinde bu bakımdan şöyle denilmektedir :

Ozi nehrinde ve nehr-i merkuma cereyan eden küçük nehirlerde ve Miyuş kasteli ile Or Boğazı toprağı tabir olunan mahallerin arasında ittifak ile hali kalacak yerlerde ve sular da Karadenize karip mahallerde asûde halile ve pat ve yarak-sız gelinüb gidilmek şartıyla hüsn-i civara ve hüsn-i muamele-ye lâyıık olduğu üzere taayyüşe lâzım olan odun kesmek ve kovan tutmak ve otluk almak ve tuz getirmek ve balık avlamak ve ormanlarda şikâr eylemek caiz ola ve bu makule intifa için gelip gidenlere kimesne mani olmaya ve bac ve gümrük ve bu misullu nesne talebile cebrolunmaya ve Kırım cezi-resinde ve zikrolunan Or Boğazında traşlık olmağla hayvanat ve davarları yadimden Or Boğazından taşra çıkub yayılma yayılagelmeğle bu makule yayılım yayılanlara bir dürlü zarar ve ziyani eriştirilmeyüb yayılımları mutad-ı kadim üzere emniyet ve istirahat ile ola.⁶

⁴ Ibid., cilt 6, sah. 143.

⁵ Ibid., cilt 10, sah. 246 - 247.

⁶ Erim, op. cit., sah. 43.

Daha yakın tarihli andlaşmalarda da hududun halkın hangi maksadlarla hududu geçebilecekleri belirtilmektedir. Meselâ Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihli andlaşmanın 9 ncü maddesinde hudud halkının «ticaret ve ziraatlerinin ihtiyacı için» hududu geçme hakkından bahsedilmektedir⁷. Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos tarihli hududu geçiş andlaşmasının 3 ncü maddesinde ise başlıca hududu geçiş maksadları şöyle gösterilmektedir :

Mıntakai hududiye ahâlisinin :

- A) Ziraat, inşaat ve sair işler,
- B) Kaybolan hayvanatın veya çalınan emvalin memurini mahalliye muavenetiyle taharrisi,
- C) Muaveneti sıhhiye icrası ve doktorlara müracaat,
- D) Ticaret muahedesi dahilinde ticaret,
- E) Alilevî sebepler,
- F) Afat zuhurunda muavenet ifası (yangın, nehirlerin taşması, vs..)

Maksadiyle hududu mürurlarına müsaade olunur.⁸

3. Geçiş belgesi :

Hududu geçecek kimseler özel bir geçiş belgesini (pasavan) hâmil olmak mecburiyetindedirler. Bu pasavanlar her devletin yetkili makamlarınca verilir. Hudud geçiş andlaşmalarında pasavanların verilmiş şartlarıyla birlikte nasıl olacağını gösteren örnek şekilleri de vardır. Bu bakımdan meselâ Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 tarihli andlaşmanın 5 ncü maddesinde şöyle denilmektedir :

Hudud, Türkiye Cumhuriyetinde nahiye, kaza, vilâyetler ve Gürcistan Sosyalist Şûralar Cumhuriyetinde distrikt memurini tarafından usulen ita edilmiş bir pasavanın ibrazile mürur edilir. Mezkûr pasavanlar, ita edildikleri tarihten itibaren onbeş günlük bir müddet için müteberdir. Pasavanın hâmili işbu pasavanın müddeti hitamında tekrar hududa mürur etmediği takdirde, memurini mahalliye memleketine avdet etmek için ona kâfi bir müddet vereceklerdir. Eğer bu temdidi müddetin hitamında dahi hududu geçmediği takdirde memurini mahalliye, müsaadeyi matlûbeyi istihsal etmeksizin mem-

⁷ *Düstur*, tertip III, cilt 7, sah. 1498.

⁸ *Ibid.*, cilt 10, sah. 245.

lekete duhul ve ikamet hususundaki kavanini mahalliye ahkâmını onun hakkında tatbik edebileceklerdir...

İhtar 1 - ...

İhtar 2 - İşbu pasavanlarla, komşu devletin arazisine geçen eşhas, pasavanlarını memurini mahalliyeeye kaydettirmeğe mecburdurlar.⁹

Pasavanlar, prensip itibariyle, kısa süreler için verilmekle beraber, hududa çok yakın yerlerde oturanlar için daha uzun süreli pasavanlar verilebileceğini de bazı andlaşmalar belirtmektedirler. Bu andlaşmalar da, hududun her iki tarafında üçer kilometrelik bir bölgede oturanlara, bir sene süreli pasavan verilmesi derpiş olunmaktadır. Meselâ Gürcistan'la 20 Mart 1922 tarihli «hududu mürur» sözleşmesinin 4 ncü maddesinde pasavanların «tarihi itasından itibaren ancak yirmi bir günlük bir müddet için muteber» olacağı belirtilirken, aynı andlaşmanın 11 nci maddede 1 nci fıkrasında :

Huduttan üç kilometre mesafedeki bir mıntakada kâin ve mıntakai hududiye ahalisine ait bulunan araziden istifadeyi teshil için bir sene müddetle muteber pasavanlar ita olunacaktır...¹⁰

denilmektedir. Benzer şartlar altında bir sene süreli pasavan verileceği Sovyetler Birliği ile akdedilen 6 Ağustos 1928 tarihli andlaşmanın 14 ncü maddesinde de belirtilmektedir.¹¹

4. Geçiş :

Bazı andlaşmalarda huduttan geçiş sayısı sınırlandırılmaktadır. Meselâ 6 Ağustos 1928 tarihli Sovyetlerle akdedilen andlaşmanın 6 ncü maddesinde, prensip itibariyle «işbu mukavelename ile tesbit edilen usul dairesinde hududun müruruna ancak ayda bir defa müsaade olunur» denilmektedir. Fakat aynı maddede aşağıdaki şekilde kaleme alınmış bir (İhtar) vardır :

Ayda bir defadan ziyade hududu geçmeğe müsaade itası ancak ziraat işleri için hududun diğer tarafına giden eşhas hakkında kabul edilebilir. Diğer müstesna ahvalde ayda bir

⁹ Ibid., sah. 246.

¹⁰ Ibid., cilt 6, sah. 143, 144.

¹¹ Ibid., cilt 10, sah. 247.

defadan ziyade mürur müsaadesi iki memleket hudud memurlarının mütekabil muvafakatiyle verilebilir.¹²

Bazı andlaşmalarda hududun geçileceği zaman hakkında da sarahat ihtiva etmektedir. Buna göre geçiş, prensip itibariyle, gündüz yapılabilmektedir. Ancak âcil hallerde geceleyin geçme müsaadesi de tanınmaktadır. Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 tarihli andlaşmanın 4 ncü maddesi bu hususu şu şekilde belirtmektedir :

Hududun müruruna ancak güneşin doğmasından batmasına kadar müsaade olunur. Hududun gece esnasında da müruruna istisnaen âtideki ahvalde müsaade olunur :

- a) Yangın zuhurunda itfaiye heyetinin müruruna müsaade olunur.
- b) Müstacel muaveneti tıbbiye icap ettiği takdirde heyeti tıbbiye ile hastanın yakın akrabasının müruruna müsaade olunur.¹³

Hududu geçiş hududun bütün noktalarından değil, fakat, âkit taraflarca andlaşmada kabul edilen noktalardan yapılmaktadır. Nitekim Gürcistan'la 20 Mart 1922 andlaşmasının 3 ncü maddesinde «Bâlâda mezkûr eşhas [hudud mintakası ahalisi] hududu ancak memurini rusumiye bulunan mahallerden veyahut Tarafeyn Hükümetlerince bir itilâfı müşterek üzere ve bilhassa gösterilecek olan mürur noktalarından geçebilirler.»¹⁴ Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 tarihinde imzalanan andlaşmanın 2 ncü maddesi de şöyledir :

Birinci maddede mezkûr eşhas [hudud mintakası ahalisi] hududu, Türkiye cihetinden Sarp, Maraditi, Badela ve Kenarbel ve Sovyet cihetinden Sarp, Maraditi, Orceşani, Karzahda kâin hudud noktalarından geçmek hakkını haizdirler.

Bu maddede mezkûr noktaların yerini işbu Mukavelenamnin müddeti mer'iyeti zarfında diğer noktaların ikamesi, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti ile Sosyalist Şûrası Cumhuriyetleri İttihadı Halk Komiserliğinin itilâfiyle icra olunur.¹⁵

Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihinde akdedilen andlaşmanın 8 ncü maddesinde böyle bir hüküm vardır :

¹² Ibid., sah. 246.

¹³ Ibid., sah. 245.

Tarafeyni Aliyeyni Akıdeyn Türkiye - Suriye hududunun sureti katiyede tahdidini nazarı itibara alarak hudud kapısı olmak üzere karakollar irae veya ihdas edeceklerdir. İşbu kapılardan maada mıntakai hududiyenin her hangi bir noktasından duhul ve hurucunu menetmeği mütekabilen taahhüt ederler. Lüzum gördükçe ve imkân elverdikçe peyderpey tesis ve ihdas edilecek olan işbu karakolların mevkileri her hükûmet tarafından kendi arazisi üzerinde o suretle intihap ve tâyin edilecektir ki, bir Türk karakoluna bir Suriye karakolu ve mütekabilen bir Suriye karakoluna bir Türk karakolu tesadüf edebilsin. ¹⁶

Bazı andlaşmalar da, ferdî geçişler yanında aşiretlerin geçişini düzenliyen hükümler ihtiva etmektedirler. Meselâ Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihli andlaşmaya ek 3 numaralı protokolün 9 ncu maddesinde bu bakımdan şöyle denilmektedir :

1. Suriye'de berveçhi mûtad hakkı raiyi olan bir Türk aşireti Suriye arazisine geçmek arzusunda bulunduğu takdirde aşiret reisi onbeş gün evvel keyfiyeti hududun Türk memurinine ihbar edecek ve kendilerine malûmatı atiyeyi ita eyleyecektir :

- a) Aşiretin nüfusu zukûru;
- b) Hattı hududun hangi noktasından geçeceği;
- c) Suriye'deki mahal ve müddeti ikameti.

2. Türk hudud mıntakasının salâhiyettar memurları keyfiyeti mürura müsaade ettikleri takdirde Suriye mıntakası hududiyesi memurinine berveçhi bâlâ malûmat ita edeceklerdir.

3. Bilmukabele ve Türk toprağına geçmek isteyen aşiretler dahi ayni muamelâtı ayni şerait dairesinde ifa eyleyeceklerdir. ¹⁷

IV. HUDUD MERALARINDAN FAYDALANMA

Hudud boylarında hayvan yetiştiriciliği yapıldığı yerlerde, hayvanların hududun her iki tarafındaki meralardan, mevsimine göre faydalanmaları hususunda anlaşmalar yapıldığı da görülmektedir. Meselâ Yunan hududu hakkında 24 Mayıs 1881 tarihinde Almanya, Avusturya - Macaristan, Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında

akdedilen andlaşmanın 7 nci maddesiyle, aynı konuda Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 2 Temmuz 1881 tarihinde akdedilen andlaşmanın 7 nci maddesinde şöyle denilmektedir :

Yunan'a terk olunan araziye mücavir eyalât ahalisinden olup ötedenberi sürülerini arazi-i mezkûrede vâki çayır ve mera ve çiftliklere göndermeği itiyad edinmiş olanlar bu muhasenattan kemafıssabık istifade edeceklerdir. ¹

Daha yakın tarihli andlaşmalarda konunun tanzim edildiği görülmektedir. Hattâ bazı komşu Devletlerle tahsisî olarak, meralardan karşılıklı faydalanmayı düzenleyen andlaşmalar akdedilmiştir. Meselâ Gürcistan'la 20 Mart 1922 tarihinde akdedilen hudud meralarından faydalanma sözleşmesinin başlangıç (dibaçe, *préambule*) kısmında iki Devletin «... iyi komşuluk rabıtalılarının tesisi ve Tarafeyn memleketlerinin hudud mıntakaları ahalisinin hududun diğer tarafında bulunan meralardan mütekabilen istifadelerini teshil maksadında bulduklarından»² bir sözleşme akdine karar vermiş oldukları belirtilmektedir. Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 tarihinde, akdedilen hudud meralarından faydalanma andlaşmanın başlangıç kısmında benzer bir açıklama yapılmaktadır³.

Hudud meralarından faydalanma andlaşmalarında iki memleket hudud ahalisinin «hayvanlarını huduttan geçirmek ve diğer taraf arazisinde bulunan ve [andlaşmada] irae olunan müteamil yaylak ve kışlaklardan istifade eylemek hakkını haiz» oldukları belirtilmektedir.⁴ Sovyetlerle akdedilmiş her iki andlaşmada da, belirtilen bölgelerde faydalanılacak meraların «mûtâd meralar» olduğuna işaret edilmektedir. Meselâ Sovyetler Birliği ile akdedilen 6 Ağustos 1928 tarihli andlaşmanın 1 nci maddesinde, bu bakımdan şöyle denilmektedir.

... Türkiye Cumhuriyeti salifülbeyan ahalisi [hudud mıntakası ahalisi], eski Batum Okruğu ve eski Uzurgeti, Ahıska ve Ahileklek Uyezdleri hududu idareyeleri dahilindeki mûtad meralardan istifade edeceklerdir.

Gürcistan Sosyalist Sovyetist Cumhuriyetinin salifülbeyan

¹ Mecnua-i Muahedat, cilt II, sah. 145 ve 153.

² Düstur, tertip III, cilt 6, sah. 147.

³ Ibid., cilt 10, sah. 233.

⁴ Gürcistan'la 20 Mart 1922 andlaşması (madde 1), Düstur, tertip III, cilt 6, sah. 147; Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 andlaşması (madde 1), Ibid., cilt 10, sah. 233.

ahalisi Türkiye arazisinin Artvin, Kars vilâyetleri hududları dahilindeki mûtad meralardan istifade ederler.

Mahaza şurası mukarrerdir ki, yukarda irae olunan meralardan istifade hakkı Tarafeyni Akideynden birinin arazisinde mevcut veya vücuda getirilecek olan mevakii müstahkeme etrafındaki onbeş kilometrelik mıntakai memnua hududu dahilinde bulunan meralara aslâ şâmil olamaz. Mevakii müstahkeme filhal Türkiye tarafından Kars ve Sosyalist şûralar Cumhuriyetleri İttihadı tarafından Batum mevakii müstahkemesidir.⁵

Meralardan faydalanma, sadece getirilen hayvanların otlatılması bakımındandır. Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 tarihli andlaşmanın 1 nci maddesindeki (İhtar) bunu açıkça belirtmektedir :

İhtar : Meralardan istifade ederler tabirinden meraların oraya gelen sürülerin yalnız otlatılması için istimali maksud olup işbu meraların âhara icarı veya satmak ve diğer mahalle nakletmek üzere otlarının biçilmesi hakkını ihtiva etmez.⁶

Sürülerin âkîd taraflarca «bilitilâf tâyin edilecek noktalardan hududu mürur» edecekleri, sürülerin «mûtad meralara» sevkinde «göcebelerce müteamil» yolların takip edileceği ve bu konularla ilgili diğer hususlar andlaşmalarda düzenlenmiş bulunmaktadır⁷. Sürülere refakat edecek şahısların durumu, bunların taşıyacakları vesikalar, eşya ve silâhlar da andlaşmada gösterilmektedir⁸. Bu suretle «bir tarafın ahalisine ait olup işbu mukaveleahkâmı mucibince hududu geçen sürüler diğer taraf memurini canibinden hiçbir bahane ile kısmen veya tamamen zapt ve müsadere edilemez.»⁹ Diğer yandan «hayvan sahipleriyle çobanlar kendi memleketlerine hini avdetlerinde hududdan geçirdikleri bilcümle hayvanlarıyla yün, deri, yağ, peynir vs. gibi mahsulâtı geri götürmekle mükelleftir...»¹⁰

⁵ Ibid., cilt 10, sah. 233 - 234; benzer bir hüküm Gürcistan'la 20 Mart 1922 tarihli sözleşmenin 3 ncü maddesinde de vardır. Ibid., cilt 6, sah. 147.

⁶ Ibid.

⁷ Meselâ Gürcistan'la 20 Mart 1922 andlaşması (madde 5), Ibid., cilt 6, sah. 147 - 148.

⁸ Meselâ Gürcistan'la 20 Mart 1922 andlaşması (madde 6, 8, 13, 14, 15), Düstur, tertip III, cilt 6, sah. 148, 149; Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 andlaşması (madde 2, 4, 5, 6, 9), Ibid., cilt 10, sah. 234, 235, 236, 237.

⁹ Gürcistan'la 22 Mart 1922 andlaşması (madde 18), Ibid., cilt 6, sah. 150.

¹⁰ Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 andlaşması (madde 12), Ibid., cilt 10, sah. 238.

V. GÜMRÜK KONUSUNDA İŞBİRLİĞİ

Bazı Türk andlaşmalarında komşularıyla gümrük konusunda işbirliği de derpiş edilmektedir. Meselâ İran'la 14 Mart 1937 tarihinde akdedilen gümrük andlaşmasının başlangıç kısmında bu andlaşmayla takip edilen genel gaye şöyle gösterilmektedir :

Türkiye Cumhuriyeti ve İran Devleti Şehinşahisi gerek eşyanın ve gerek yolcu ve nakil vasıtalarının hududdan geçişlerinde iki Taraf daireleri tarafından icap eden gümrük muamele ve formalitelerinin tatbiki azamî sür'ati temin arzusundan mülhem olarak Bazergan - Gürcübulak yolu üzerinde ve hudud hattını 45 ve 45 A. hudud taşları arasındaki noktada tesis edilecek Türk ve İran gümrük idarelerinin faaliyetini tanzim eden bir andlaşma akdine karar vermişler ve mütekabillen murahhas olarak...¹

İran'la bu andlaşmanın maddelerinde tesis edilecek müşterek gümrük salonundan ve gümrük zabıtası ile ilgili diğer hususlarda yapılacak işbirliğinin düzenlenmesinden bahsedilmektedir. Yine gümrüklerle ilgili olarak Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihinde akdedilmiş andlaşmanın 8 nci maddesinde de şöyle denilmektedir :

Memleketyn arasında münasebatı ticariyenin teshili ve 26 Temmuz 1925 tarihli gümrük mukavelesinin en iyi şerait dahilinde tatbiki zımında tarafeyni akıdeynin gümrük idarelerinden her biri iki memleketi alâkadar edebilecek mesaili müteferrikayı tetkik etmek için birer mümessil tâyin edeceklerdir.

Bu mesail es'ancümle :

Her türlü kaçakçılığın önünü alma çareleri,

Hududda, hem gümrük ve hem mürakabe muamelâtı ifa edilmek üzere, muhtelit istasyonlar tesisi, gümrük muamelâtının tanzimi ve sadeleştirilmesi,

Tarafeyn gümrük idareleri için her iki metin aynı kıymeti haiz olmak üzere Türkçe ve Fransızca muharrer gümrük ve saikinin kabulü...²

¹ **Düstur**, tertip III, cilt 18, sah. 409.

² **Ibid.**, cilt 7, sah. 1497.

VI. HAYVAN HASTALIKLARI İLE MÜCADELEDE İŞBİRLİĞİ

Türkiye komşu devletlerle, hayvan hastalıkları ile mücadele ve işbirliği konusunda da andlaşmalar akdetmiştir. Bu andlaşmalarda, mesele Yunanistan'la 15 Ekim 1938 tarihli veteriner andlaşmasında belirtildiği gibi, iki komşu memleketin «hayatî menfaatlarını korumak ve kolaylaştırmak maksadiyle hayvan hastalıklarının sirayetini vesile olabilecek maddeler ile hayvan ve hayvan mahsulât ve maddelerinin ticaretlerini mümkün tedbirlerle teshil»¹ etmektir. Bulgaristan'la 22 Aralık 1933 tarihinde akdedilen «baytarî» sözleşmesinin başlangıç kısmında da şöyle denilmektedir :

.... Türkiye ile Bulgaristan arasında hayvan ve menşei hayvanî maddeler ticaretini kolaylaştırmak ve mütekabil bir mesai teşriki ile her iki memlekete salgın hayvan hastalıklarının sebebiyet verdiği zararları ortadan kaldırmak arzusuyla mütehassis olarak bir baytarî mukavelename tanzimi ve hayvan, tuyur, menşei hayvanî ham ve gıdaî hayvan mahsulâtı ticaretinin nizamata bağlanması ve hududlarında baytarî bir mıntaka tahdidî maksadiyle bir mukavele akdine karar vermişler...²

Veteriner andlaşmalarının hemen hepsinde bu konuda işbirliğinin uygulanacağı bölge tesbit edilmektedir. Bu bölge, mütaden, hududun her iki tarafında 15 kilometrelik bir sahadır. Bu bölgede andlaşmanın âkidleri sıkı bir işbirliği derpiş etmektedirler. «Tarafeyni akıdeynden birisinin arazisinde veyahut hudud baytarî mıntakasinda tahripkâr ve salgın hastalık çıkar ve istilâî bir şekil alırsa her iki taraf merkezî baytar teşkilâtı, icap eden tedbirleri müştereken alırlar ve tarafeynden birinin talebi üzerine bütün teknik maddeleriyle ve şahıslarıyla yardım ederler.»³

Akit taraflar hudud bölgelerinde bir hayvan hastalığının çıkması halinde bir birlerini sür'atle, icabında telgrafla, haberdar etme taahhüdünde de bulunmaktadırlar⁴.

¹ **Düstur**, tertip III, cilt 10. sah. 1106.

² **Ibid.**, cilt 15, sah. 276. Keza bknz.: Irak'la 27 Ocak 1938 andlaşması başlangıç kısmı, **Ibid.**, cilt 22, sah. 490.

³ Bulgaristan'la 22 Aralık 1932 andlaşması (mad. 28), **Ibid.**, cilt 15, sah. 282; Yunanistan ile 15 Ekim 1938 andlaşması (mad. 26), **Ibid.**, cilt 20, sah. 1112; Gürcistan'la 20 Mart 1922 andlaşması (mad. 17), **Ibid.**, cilt 6, sah. 150.

⁴ Meselâ Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihinde akdedilen andlaşma (mad. 12), **Düstur**, tertip III, cilt 7, sah. 1498; Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1928 andlaşması (mad. 28, 29, 31), **Ibid.**, cilt 10, sah. 267; Bulgaristan'la 22 Aralık 1933 andlaşması (mad. 22, 23, 27, 29), **Ibid.**, cilt 15, sah. 281, 282; İran'la 20 Nisan 1937 andlaşması (mad. 11), **Ibid.**, cilt 18, sah. 399 - 400; Yunanistan'la 15 Ekim 1938 andlaşması (mad. 21, 22, 25),

Bu çeşit andlaşmalarda zararlı hayvanlarla mücadele hususunda işbirliği de derpiş edilmektedir. Meselâ Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihli andlaşmanın 12 nci madesinde «çekirge istilâsına karşı mücadele için müşterek tedabiri mahsusa ittihaz edilecektir»⁵ denilmektedir. Bulgaristan'la 2 Aralık 1933 tarihinde akdedilen andlaşmanın 31 nci maddesi ile Yunanistan'la 15 Ekim 1938 de imzalanan andlaşmanın 29 ncu maddesinde şöyle denilmektedir :

Tarafeyni Akideyn, hudud mıntakasında bazı salgın hayvan hastalıklarının sirayetine âmil olan yabancı domuzlar, kurtlar ve bütün vahşi hayvanlarla mücadele teşkilâtı yapmağı kabul ederler.⁶

VII. HUDUDDA DEMİRYOLU İŞLETİLMESİ

Hudud boyunca demiryolu işletilmesi veya demiryolunun hududa yakın bölgelerde bulunması komşu devletleri bazı bakımlardan işbirliğine ve düzenlemelere sevk etmektedir. Bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Ermenistan, Azerbeycan ve Gürcistan arasında Tiflis'de 9 Temmuz 1338 (1922) tarihinde bir sözleşme akdedilmiştir. Bu sözleşmenin 1 nci maddesinde, «Türkiye ile Rusya Sosyalist Federatif Şûralar Cumhuriyeti ve Maverayi Kafkas Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri geniş hatlı demiryolları arasında Gümrü istasyonu vasıtasıyla yolcu ve eşya nakliyatı için aktarmasız doğru muvasala tesis edilmiş» denilmekte ve andlaşmanın diğer maddelerinde yolcu, bāgaj nakliyatı ve diğer işletme meseleleri düzenlenmektedir.¹

Bundan başka 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış andlaşmasınının 106 nci maddesinde «yeni hududların güzergâhı dolayısıyla» ortaya çıkan demiryolu işletme meselelerinin halli için şu genel prensip belirtilmektedir :

Yeni hududların güzergâhı dolayısıyla, aynı memleketin iki kısmını yekdiğerine rapteden bir hat diğer memleketi kattığı veyahut bir memlekette başlayan bir şube hattı diğer bir memlekette nihayet bulduğu takdirde iki memleket arasındaki münakalâta müteallik hususatta işletme şeraiti, mukarre-

Ibid., cilt 20, sah. 1112; Irak'la 27 Ocak 1938 andlaşması (mad. 13), **Ibid.**, cilt 22, sah. 494.

⁵ **Ibid.**, cilt 7, sah. 1498.

⁶ **Ibid.**, cilt 15, sah. 282 ve cilt 20, sah. 1113.

¹ **Düstur**, tertip III, cilt 6, sah. 168 vd..

ratı mahsusa mahfuz olmak kaydıyla, alâkadar şimendifer idareleri beyninde akdedilecek bir itilâfname ile tanzim olunacaktır. Bu idareler işbu itilâfname şeraitinde uyuşmağa muvafak olamadıkları takdirde şeraiti mezkûre tahkim ile tâyin edilecektir.

Türkiye ile hem hudud devletler beyninde bilumum yeni hudud istasyonlarının tesisi ve bu istasyonlar arasındaki hududun işletilmesi aynı şerait dairesinde akdolunacak itilâfnamelerle tanzim edilecektir.²

Lozan andlaşmasının 107 nci maddesinde de Türkiye ile Yunanistan arasında demiryolunun durumu şu şekilde düzenlenmektedir :

Mevrit ve mahreci Türkiye veya Yunanistan olup Yunan-Bulgar hududiyle Kuleliburgaz kurbundaki Yunan-Türkiye hudud arasında kâin şark şimendiferlerinin aksamı salasesinden transit suretiyle müstefit olan yolcular ve emtiayı ticariye, işbu transitten dolayı hiçbir resim ve harca ve ne de bir gûna pasaport veya gümrük muayenesi muamelesine tâbi olmayacaklardır.

İşbu maddenin icrayı ahkâmı Cemiyeti Akvam Meclisi tarafından intihap edilecek olan bir komiser tarafından temin edilecektir.

Yunanistan ve Türkiye hükûmetleri bu komiser nezdine, salifüzzikir ahkâmın icrasına müteallik her meseleyi komiserin nazarı dikkatına vazetmekle mükellef ve vazifesinin ifası emrinde bilcümle teslihatı lâzimeyi mazhar olacak olan bir mümessil tâyin etmek hakkını haiz olacaklardır. Bu mümessiller ihtiyaçları olacak madun heyeti memurinin miktar ve evsafi hakkında komiserle itilâf edeceklerdir.

Ahkâmı mezkûrenin icrasına müteallik olup halline muvaffak olamadığı her meseleyi Cemiyeti Akvam Meclisinin kararına arz etmek mezkûr komiserin uhdesine terettüp edecektir. Yunanistan ve Türkiye hükûmetleri ekseriyeti âra ile itti-hazı mukarrerat eyliyen meclis tarafından sâdır olan her karara riayet eylemeği taahhüt ederler.

Anifüzzikir komiserin maaşı ve ifa edeceği hizmete ait masarif Yunanistan ve Türkiye Hükûmetleri tarafından münasafatan deruhte edilecektir.

Türkiye, bilâhare Edirne'yi Kuleliburgaz'la İstanbul ara-

sındaki hattâ rapteden bir şimendifer hattı inşa eylediği takdirde işbu maddenin, Kuleliburgaz ve Bosnaköy kurbunda kâin Yunanistan - Türkiye hudud nokatı arasındaki transite müteallik ahkâmı mütekabilen hükümsüz kalacaktır.

Alâkadar hükûmeteynden her biri muahedei hazıranın mevkii meriyete vaz'ından itibaren beş senelik bir müddet hıtamında işbu maddenin ikinciden beşinciye kadar olan fıkralarında musarrah murakabeyi idame etmeğe mahal olup olmadığına dair bir karar verdirmek için Cemiyeti Akvam Meclisine müracaat etmek hakkını haiz olacaktır. Mahaza şurası mukarrerdir ki Yunan - Bulgar hududiyle Bosnaköy beyninde kâin şark şimendiferlerinin iki kısmı üzerindeki transite dair olan birinci fıkranın ahkâmı mer'i kalacaktır.³

Güney hududumuzda, hudud boyunca giden demiryolunun işletilmesi konusunda, Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihinde yapılmış olan andlaşmanın 44 numaralı ek protokolünün 1 nci maddesi şöyledir :

Meydanı Ekbez ile Çobanbey arasında şimendifer muhitini hiçbir an terketmeksizin ve Suriye arazisine girmeksizin şimendifer hattı vasıtasıyla transit suretiyle seyahat eden Türk yolcuları ile Çobanbey ve Nuseybin arasında şimendöfer muhitini bir an terketmeksizin ve Türkiye arazisine girmeksizin şimendöfer vasıtasıyla transit suretiyle seyahat eden Suriyeli - Lübnanlı yolcuların pasaportlarının vize muamelesi ref ve ilga edilmiştir.⁴

Bu andlaşmanın eklerinden 4 sayılı protokl sivil nakliyatın, 5 numaralı protokol de askerî nakliyatın bu hat üzerinde nasıl yapılacağını teferruatı ile göstermektedir.⁵

VIII. HUDUDLARIN GÜVENLİĞİ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Komşuluk münasebetlerinin önemli bir konusu iki devlet arasında tesbit edilen hududların her bakımdan güvenlik içinde bulunmasıdır. Devletler hudud ve komşuluk münasebetleriyle ilgili olarak akdettikleri andlaşmalarda hududların güvenliği bakımından da gerekli hükümler kabul etmektedirler. Türk andlaşmalarında da bu çeşit hükümler vardır.

³ Ibid., cilt 5, sah. 43 - 44.

⁴ Ibid., cilt 7, sah. 1507.

Hudud güvenliğinin başında, hududların 1) diğer devletçe her türlü saldırıdan masun bulundurulması gelmektedir; bundan başka 2) hudud boylarında oturan aşiretlerin de hudud güvenliğini ihlal etmemesi gerekir; nihayet 3) hududlarda her türlü çetecilik, eşkiyalık, hırsızlık gibi fiillerin de işbirliği ile önlenmesi gelmektedir.

1. Hududların genel güvenliği:

Bazı Osmanlı andlaşmalarında hududlara saldırmak, barışı ve komşuluğu bozabilecek fiillerde bulunmak genel olarak yasaklanmış bulunmaktadır. Bu çeşit yasaklamaların bir çok örneklerini görmekteyiz. Meselâ 1 Ramezan 970 (1563) tarihinde Avusturya ile akdedilmiş andlaşmada şöyle denilmektedir: «... ve bu barışıklık zamanında iki canibden dahi darbla veyahut oğurlukla şehir ve varoş ve kale veyahut kıla alınursa dostluk şart yerine konulub geru sahiplerine virile anın gibi fesada mübaşeret idenlerin haklarından gelinüb ittikleri fesad yanlarına kalmıya...»¹ Yine Avusturya ile 984 (1576 - 1577) senesinde akdedilen andlaşmada şöyle bir ibare de vardır:

... sizin tarafınızdan ve serhadde olan kapundanlarınızdan ve sair serhad halkından nakz-ı ahid olunur husus sudur ve zuhur eylemiye Asıtane-i eif'atpenahımız tarafından ve memalik-i mahrusamız serhaddinde olan beylerbeylerimiz ve sancakbeylerimiz kullarımız ve sair asakir-i nusret measimirimiz canibinden hilâf-ı ahd-ü vaz sudur eylemeyüb memleket ve vilâyet ve kılağ ve kura verayetinize dahl ve tecavüz olunmayub kaide-i sulh ve salaha riayet olunmak üzere bu ahidname-i hümayun saadet makrunu virdum ve ahd-i misak eyledim ve eyman-ı şedid ile yemin dahi eyledim ki... bu muahede olduğü müddet içinde madamki sizin tarafınızdan vech-i meşruh üzre serhadde olan kapudanlarınız ve sairelerinden bir vaj sudur eylemeyüb sulh ve salah umuru ve mukarrer ve musaddak tutulub bittamam riayet olunub... ol canibden nakz-ı ahd olur umur irtikâp olunmaya zikrolundugu üzere asakir-i fevz measimirimizden memalik-i mahrusamız muzafatından tasarrufumuzda olan vilâyet halkından ve Erdel memleketi ahalisinden ve Eflâk ve Buğdan voyvodalarından ve sair haracgüzar kefere kullarımızdan ve asıtane-i saadet unvanımıza iltica idenlerden aslan size müteallik olan memleket ve vilâ-

¹ Mecmua-i Muahedat, cilt III, sah. 62.

yete reaya ve berayanıza ve taht-ı hükümetinizde olan kala ve varoşda ve kuranıza dahl ve tearruz ittirmiyem...²

Yine Avusturya ile 1017 (1608) Receb ayında akdedilen andlaşmada şöyle denilmektedir :

... vech-i meşruh üzere sulh ve salahı ben dahi kabul idüb ve Erdel ve Eflâk ve Buğdan memleketi memalik-i mahrusamızdan olmağla minbaid dahl ve taarruz olunmaya ve Tatar taife ve asakir-i islâmdan müşarüleyhin memleket ve vilâyetine zarar ve ziyân eylemiyeler ve iki canib vilâyetlerinde barışık olub alelhusus mücavir vilâyetlerinde ve nahiyelerinde ki müşarüliya kadimden tabidir gerek denizden ve gerek karadan bilcümle anlara tabi olan vilâyetlerim ve tevabilerine hiç bir taraftan zarar olmıya kezalik memalik-i mahrusamızdan olanlardan dahi gerek denizden ve gerek karadandır mutlaka darüislâm olan yerlere bu vech-i min vücuh müşarüliye canibinden ve ana tabi olanlardan dahl ve taarruz olunmaya ve iki canibinde olan serhad vilâyetlere zarar ider haramzadeyi bizim hâkimlerimiz tutar ise ol serhadde anlara tabi kapundanlara bildirüb andan adam alub o hususu şer' ile görölüb her ne lâzım gelürse icra ideler ve anın gibi haramzadeyi müşarüliyehe tabi olan kapudalnlardan tutarlarsa bizim serhadimiz hakimine haber idüb mahallinde ahvali teftiş idüb şer' ile lâzım geleni yerine getüreler... ve sulh içinde iki taraftan kaleler oğrulunmaya ve döğölüb alınmaya ve hile ile alınmaya ve korkutmak ile ve ahır bir veçhile kalelere zarar gelmiye ve bir tarikile alınur ise makbul olmıya...³

XVII nci yüzyılda diğer devletlerle yapılan andlaşmalarda da hududlara saldırmama hususunda taahhütlere girişildiği görülmektedir. Meselâ İran'la 1 Şevval 1045 (1636) tarihinde akdedilen andlaşmada «... ve Kars ve Van ve Şehr-i Zur ve Bağdat ve Basra'nın ve sair sınırlarına dahil olan kılağ ve bıkağ ve nevahi ve arazi ve sahari ve beranı ve tilal ve cibale öte taraftan dahl ve taarruz olunmaya...»⁴ denilmektedir. Venedik'le 1080 (1670) yılının Zilhicce ayında akdedilen andlaşmada hududlar heyetlerce tesbit edildikten sonra «... badelyevm-i evvel hududunda taarruz olunmaya»⁵ şeklinde bir kayıt vardır. Daha sonraları 26 Ocak

² Ibid., cilt III, sah. 68.

³ Ibid., cilt III, sah. 70.

⁴ Ibid., cilt II, sah. 311.

⁵ Ibid., cilt II, sah. 147.

1699 tarihli Karlofça andlaşmasının 5 nci maddesinde hudud işaretlerinin ne şekilde konulacağı belirtildikten sonra «... zikrolunan alâyimden birisi tâyin ve tedbil ve kal' ve ref ile tarafeynden her kim tecavüze cesaret iderse bieyyi vecinkâh ele getirilüb saire mucib-i ibret için muhkem hakkından geline»⁶ denildikten sonra aynı andlaşmanın 6 ncı maddesinde de şu hüküm bulunmaktadır :

Gerek hini mükâlemei sulhda işbu mevad ile tarafeynden tâyin olunan ve gerek bundan sonra vakit ve zamanı ile tarafeynin vükelası marifetleriyle her mahalde kat ve temyiz olunacak sınır ve hudud badelyevm kemali hürmet ile müraat olunub bir dürlü illet ve bahane ile tedbil ve tagyir ve tevsî ve tazyik olunmaya ve kat'ı ve tâyin olunan hudud tarafeynden tecavüz olunmayub birbirinin zabt ve tasarrufuna dahl ve tararruz olunmaya ve tarafeynin reayası itaata cebir ve bu dürlü harac gerek badelyevm ve gerek güzeşte mütelabesi ile ve gayrı hatıra gelmez bir veçhile rencide ve remide olunmayub cümle nizalar hak üzere def oluna.⁷

Karlofça andlaşmasının 6 ncı maddesindeki bu hüküm aşağı yukarı aynı terimlerle 21 Temmuz 1718 tarihli Pasarofça andlaşmasının 8 nci maddesinde⁸, 18 Eylûl 1739 tarihli Belgrad andlaşmasının 14 ncü maddesinde⁹ tekrarlanmaktadır. Venedikle 1112 (1701) senesi Zilkade ayında akdedilen andlaşmanın 1 nci maddesinde «... ne More tarafından Büyük Kıyıya ve ne Büyük Kıyı canibinden More hududuna bir türlü dahl ve tecavüz olunmaya...»¹⁰ denildiği gibi, aynı andlaşmanın 8 nci maddesinde de şöyle bir hüküm bulunmaktadır :

... ve bu kaide ve suret üzre sınır kat ve hudud tâyin ve zapt ve tasarruf olunacak topraklar tarif olunmağla badelyevm bilâ tagyir ve bilâ tecavüz mer'i ve muhterem ola ve vaz olunan alâyimin birisini tagyir ve hududun birisini tecavüze bir ferd cesaret eyledikte anın ve bu makule cürüm eshabının berveçhi seza cezaları tertibine lâzım olan ihtimamda taksir iden zabitlerin dahi muhkem hakkından geline...¹¹

⁶ Erim, op. cit., sah. 29.

⁷ Ibid., sah. 29.

⁸ Ibid., sah. 65 - 66.

⁹ Ibid., sah. 88 - 89.

¹⁰ Mecmua-i Muahedat, cilt II, sah. 159.

¹¹ Ibid. cilt II, sah. 161.

Venedik'le 1130 (1718) Ramezan ayında akdedilen andlaşmanın 8 nci maddesiyle¹², 1145 (1732) senesi Cemaziyülevvel ayında akdedilen andlaşmanın da 8 nci maddesinde¹³ yukarıdakine benzer hükümler vardır. XVIII nci asrın ikinci yarısında akdedilen andlaşmalarda da bu çeşit hükümler görülmektedir. Meselâ 10 Mart 1779 tarihli Aynalı Kavak andlaşmasının 1 nci maddesinde şöyle denilmektedir :

... iki devlet-i fahime meyanında sulh ve salah ve hüsn-ü müvalât ve hemcivarî hâlel ve infisamdan beri ve ârî veçhile ile lebed düsturul'amel tutulub işbu muahede-i mübarekeye muhil ve muzir olur halatı tarafeyn reayasından ferd-i vahidin ika ve icra değil tasaddisine dahi cevaz verilmemekle kemal-i tayakkuz ve basiret üzere iki devlet dahi ikdam edeceklerini tekid ve alâniyeten taahhüt ederler.¹⁴

4 Ağustos 1791 tarihinde akdedilen Zıştov andlaşmasının 10 ncu maddesinde hududlara saygı gösterilmesi mükellefiyeti ve bu saygıyı sağlamak üzere alınacak tedbirler şöyle gösterilmektedir :

İki devletin hududunda memur olan vülat ve kumandalara mutlaka nizam ve intizamın ibkasını ve hududlarda asayiş ve hüsn-i hemcivarî ve tarafeyn memurları marifetile ibka olunan sınırların vechen minelvücuhten tebdil ve tagyir olunmayub vikaye olunmalarını nehb ve garet ve sair guna tecavüzlerin men'ini ve devleteyn beyninde câri olan uhude mebni kavaid ve nizam-ı sabık üzre hareket olunarak zarar ve hasar vukuunda iktiza idenlerden tazmin ve tahsil olunmasını nâtik kenduleri mesul olacaklarını şâmil ekid ve şedid evamir-i şerife ile tenbih ve te'kid ve mütenebbih olmayanların töhmet ve cürümlerine göre tedbirlerine ihtimam ve mübaderet oluna.¹⁵

Daha yakın tarihli andlaşmalarda da benzer hükümler vardır. Meselâ İran'la 24 Rebiülâhır 1286 (1866) tarihinde akdedilmiş andlaşmanın 1 nci maddesinde «Memalik-i devleteyni fasl olan hududun beka ve te-zayüd-ü emniyet ve asayişine tarafeynden ziyade itina ve dikkat oluna-

¹² Ibid., cilt II, sah. 182 - 183.

¹³ Ibid., cilt II, sah. 200 - 201.

¹⁴ Erim, op. cit., sah. 151.

¹⁵ Ibid., sah. 173.

caktır»¹⁶ denilmektedir. Komşuluk münasebetlerinin bozulmasını önlemek üzere, Yunanistan'la 4 Aralık 1897 tarihinde akdedilmiş barış andlaşmasının 14 ncü maddesinde de âkid taraflar şöyle bir taahhütte bulunmaktadırlar :

Devleteyn beyninde münasebat-ı hasene-i hemcivarînin muhafazasını temin maksadiyle Devlet-i Aliye ile Yunan Hükûmeti kendi ülkelerinde Hükûmet-i mütecavirenin huzur ve emniyetini ihlâl edebilecek tahrikat ve tesvilât vukuunu tecviz etmemegi taahhüt ederler.¹⁷

XX nci yüzyılda akdedilmiş andlaşmalarda da hududların güvenliği ve iyi komşuluk münasebetleri idamesi ile ilgili hükümler görülmektedir. Meselâ Fransa akdedilen 30 Mayıs 1926 tarihli andlaşmanın 1 nci maddesinde âkid tarafların için «... işbu mukavele ile tesbit edilen müşterek hududlarını tecavüze ne teşebbüs ve ne de müsaade edeceklerdir..»¹⁸ denilmekte, yine Fransa ile 23 Haziran 1939 tarihli andlaşmanın 7 nci ve 9 ncü maddesinde de şöyle bir hüküm bulunmaktadır :

Türkiye, 30 Mayıs 1926 tarihli itilâf, 22 Haziran 1929 tarihli Protokol ve 3 Mayıs 1930 tarihli Protokol ile tarif ve işbu Anlaşma ile tashih edilmiş olan hattın, arazisinin kat'î hududunu teşkil ettiğini tasdik eder.

Binaenaleyh, Türkiye Suriye'nin tamamıyeti mülkiyesine tecavüz, dahilî huzurunu ihlâl veya tehlikeye koyacak mahiyette olan veya bu gayeleri istihdaf eden herhangi bir hareketi takbih eder ve arazisi üzerinde bu mahiyetteki her hareketi men ve icabında tenkil etmeği taahhüt eder. (madde 7)

Yüksek Âkid Taraflardan Türkiye kendi arazisinde ve Fransa Suriye arazisi üzerinde iki komşu memleketin emniyet ve rejimleri aleyhine müteveccih hareketlerin ihzar ve ikamını men için muktazi bütün tedbirleri ittihaz edeceklerdir. (madde 9)¹⁹

İngiltere ve Irak'la 5 Haziran 1926 tarihinde akdedilen andlaşmanın 5 nci maddesinde «... Tarafeyni akideynden her birisi birinci maddede tasrih edilen hattı hududu kat'î ve taarruzdan masun olmak üzere kabul ve bunu tâdile mâtuf her türlü teşebbüsten tevakki etmeği taahhüt ey-

¹⁶ Mecmua-i Muahedat, cilt III, sah. 14.

¹⁷ Erim, op. cit., sah. 442.

¹⁸ Düstur, tertip III, cilt 7, sah. 1496.

¹⁹ Ibid., cilt 20, sah. 1532, 1533.

ler»²⁰ denilmekte, aynı andlaşmanın 12 nci maddesinde de şu tedbir derpiş olunmaktadır : «... tarafeyni akıdeyn hudud mıntakasında bir veya diğer devlet aleyhine müteveccih hiçbir gûna propaganda teşkilâtına ve içtimaa müsaade etmiyeceklerdir.»²¹

Komşu devletlerle hudud güvenliğini sağlamakta yanlış anlamaları önlemek üzere daha tahsisî tedbirler alındığı da görülmektedir. Meselâ İran'la 14 Mart 1937 tarihinde imzalanan hudud uyuşmazlıklarını çözme andlaşmasının 14 ncü maddesinde şöyle denilmektedir :

Yüksek Âkîd Taraflardan her birinin hudud makamları hududun her iki tarafına iki kilometre derinliğindeki bir mıntakada diğer taraf hudud makamları zamanında haberdar edilmek şartıyla ve bu mıntaka dahilinde müsaade edilecek olan yabanî hayvanlara karşı yapılan sürek avları müstesna olmak üzere, avcılığı ve yukarıdaki iki kilometrelik mıntakadan diğer Taraf arazisi istikametine silâh atışlarını menedecektir...²²

Irak'la 29 Mart 1946 da imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasına 6 numaralı ek olan hudud protokolünün 11 nci maddesinde de şu hüküm vardır :

Anlaşan Taraflar hudud bölgelerinin öteki Tarafın güvenlik ve ülke bütünlüğüne karşı yöneltilecek hareketler için kullanılmasına, her birinin kendi toprağında kendi takdirine bırakılan, uygun tedbirlerle engel olmayı karşılıklı olarak taahhüt ederler. (madde 11)

Yetkili hudud makamları hudud bölgesinde öteki Tarafın rejimine veya güvenliğine karşı yöneltilen eylemlerde bulunmak amacıyla bir veya birkaç şahıs tarafından hazırlıklar yapıldığını öğrendikleri takdirde hemen birbirlerine haber verecekler ve bu hususta elde edebilecekleri bütün bilgileri birbirlerine bildireceklerdir.

İki memleketten her birinin makamları gerek bu eylemlerin önüne geçmek, gerek faillerin hududu aşmalarını önlemek için bütün faydalı tedbirleri alacaklardır; bu hususta alınacak tedbirler lüzumunda hudud toplantılarında oybirliğiyle kararlaştırılacaktır. (madde 12)

²⁰ Ibid., cilt 7, sah. 1514.

²¹ Ibid., cilt 7, sah. 1515.

²² Ibid., cilt 18, sah. 405 - 406.

İki Taraftan biri kendi hudud bölgesinde güvenlik hareketlerine girişmeyi kararlaştırdığı takdirde lüzum görürse bunu hudud makamları aracıyla öteki Tarafa bildirecek ve bildirilen Taraf ta bu hareketlerin başarılması için faydalı sayacağı bütün tedbirleri alacaktır... (madde 13)

Herhangi bir yanlışlığa yer bırakmamak üzere, Anlaşan Taraflar asker teşkillerinin yapacakları atış talimlerini hududun iki yanında 5 er kilometrelik bölgelerde ancak bu maksat için hazırlanmış atış alanlarında ve bir subayın komutası altında yapılabileceğini kararlaştırmışlardır. (madde 15) ²³

2. Hudud kavimleri ve aşiretleri ile ilgili tedbirler :

Türk andlaşmalarının bazılarında hudud bölgesinde bulunan kavimlerin ve aşiretlerin komşuluk münasebetlerini bozacak, bu yüzden de iki devletin münasebetlerini gerginleştirecek hareketlere girişmelerine karşı bazı tedbirler derpiş edildiği görülmektedir. Meselâ 13 Haziran 1700 tarihli Rusya ile İstanbul'da akdedilen barış andlaşmasınının 8 nci maddesinde şöyle denilmektedir :

Müşarünileyh Mosko Çarına tâbi gerek ve gerek Kazak ve gayrileri Taman ve Kırım vesair serhadi islâmiye reayasına bir dürlü tecavüz ve taaddi etmeyüp ve Kazak eşkiyası şapka ve kalpaklar ile Karadenize çıkmayub ve bir ferde zarar ve gezend eriştirmeyüb şekavet ve tecavüzden muhkem men olup sulh ve salahın şeraitine mugayir ve merasim - i hüsn-ü civara muhalefet evza ve etvarları zahir oldukta aşikâre muhkem haklarından geline Devlet-i Aliye'm tarafından dahi serhadlerde olan hükkâm ve Kırım hanlarına ve Kalkay ve Nureddinlerine ve gayrı sultana ve ummen tevaif-i Tatara ve ordularına ferman-ı ekid ile tenbih olunaki Devlet-i Aliye'me olan itaat ve inkiyadları hasebiyle kemal-i riayet ile ve bilâ tebdil ve tagyir bu şerait-i sulh ve salaha muvaffak ve mütabaat eyleyüb fimabad Mosko canibine ve Çarının zaptında olan şehir ve varuşlarına ve Ozi ve Tan ve gayrı şehirlerde vaki Kazak şehirlerine ve varuşlarına ve Azak semtinde olan varuşları ve kastelleri ve reayaları ve Çar-ı müşarünileyhimin cümle sınırları üzerine az çok asker ile varmayub ve teaddi ve tecavüz eylemeyüb ve esir almayub davarların sürmeyüb ve gizli ve aşikâre zarar ve ziyan eriştirmeyüb ve anları bir

²³ Ibid., cilt 28, sah. 1518 - 1519.

dürlü rencide ve remide eylemeyüb kemal-i istikrar ve ihtimam ile hüsn-ü civarî ve canibeynin muvafakatini mesr'i tutalar...²⁴

Benzer bir hüküm 24 Haziran 1713 tarihli Edirne andlaşmasının 3 ncü ve 8 nci maddelerinde de vardır :

... ve Mosko Çarı tarafında kalan Kazak taifesi aşikâre ve gizlû Kırım tarafına ve sair Devlet-i Aliye'ye tâbi olan bilâd-ı islâmiye ahalisine sulh ve salaha mugayir bir türlü isal-i hasaret eylemeyüb ve zarar ve ziyan irişdirmeyeler ve eğer hilâf-ı sulh ve salah hareketleri olur ise Mosko Çarı anlar Moskolu değildir. Kazak taifesidir deyu bahane itmeyub haklarından gele ve bu makule teaddilerin def eyleye ve kezalik Tatar taifesi Devlet-i Aliye tarafında olan Kazaklar dahi Moskoluya ve Mosko tarafında kalan kazaklara hilâf-ı sulh ve salah bir dürlü zarar ve ziyan irişdirmeyüb sulh ve salaha mugayir hareketleri olursa Devlet-i Aliyeden haklarından geline. (madde 3)

Mosko Çarına tâbi gerek Mosko ve gerek kazak ve gayrılar Abak ve Kırım ve sair serhad-di islâmiyye reayasına bir dürlü teaddi ve tecavüz itmeyub ve esir almayub ve tavar sürmeyeler ve gizli ve aşikâre bir ferde zarar ve gezend irişdirmeyub ve bu makule şekavetle tecavüzden ve bir dürlü teaddiden muhkem men olunalar şerait-i sulha mugayir evza ve etvarları zahir oldukta aşikâre muhkem haklarından geline Devlet-i Aliye'm tarafından dahi Kırım hanlarına ve Kalgay ve Nureddinlerine ve gayrı sultanlar ve tevaifi tatara ve sair serhad hâkimleri ve zâbitlerine tenbih oluna ki anlardan dahi Mosko Çarına ve reayasına ve memleketlerine az çok asker ile varılmayub ve teaddi ve tecavüz eylemeyub ve esir almayub ve tavarların sürmeyüb ve gizli ve aşikâre zarar ziyan irişdirmeyeler ve bir dürlü rencide ve remide eylemeyeler ve bu makule sulh ve salaha mugayir işde bulunanların haberi alındıkda himaye olunmayub cürümlerine göre mukteza-yı adl ve şer' üzre haklarından geline ve tarafeyden gasb olunan her ne ise buldurub sahiblerine red oluna ve tarafeynden bu makule teaddiyat hasebile niza vaki oldukta Kırım hanları ve serasker olan sultanlar ve tarafeynin serhad hâkimleri ve zâbitleri hak ve adl üzre görüb ihkak-ı hak olunub tarafeynden şerait-i sulh ve salaha riayet olunarak bu makule ihtilâli def iderler ve tarafeynin serhad hâkimleri ve zâbitleri fasl idemedik-

leri işler zuhur iderse Asitane'ye havale eyliyeler bu makule niza mümkün mertebe müddet-i kalilede görilüb faslında ihmal ve tehir olunmaya.. (madde 8) ²⁵

XVIII nci yüzyılın ikinci yarısında akdedilmiş bazı andlaşmalarda da benzer hükümler bulmak mümkündür. Meselâ 28 Aralık 1719 tarihli yaş andlaşmasının 6 ncı maddesiyle Osmanlı Devleti böyle bir taahhüde girmektedir :

... Devlet-i Osmaniye vakt-i müstakbel için... alenen vaad ve taahhüt eder ki [hudud olan] nehr-i Kuban'ın sol yakasında hudud dahilinde mütemekkin olan tevaif bilcümle devlet-i Rusya'nın hudud ve sınırlarına tecavüz etmemesine ve Rusya İmparatoriye reayalarına ve anların emlâkin ve mesakinlerine ve arazilerine dahi bir dürlü taaddi ve gasb ve hasar zuhura getirilmemesine ve hafi ve celi bir dürlü bahane ile Rusya ademlerini kayd-ı esire giriftar eylememeleriçün zabıtbirle men ve tahzir zımında kendu iktidarını ve cümle vesail bezl ve imâl edip ve olbapta taraf-ı Devlet-i Aliye'den hilâfında olan alâeyyihal eşed üzere tedip ve güşmal olunacaklarına müşir lâzımgelen kimesnelere eşed veçhile fermanlar ita [etsin, buna rağmen tecavüz ve zarar olursa]... cürüm ve kabahatle müttehim olan kimesneler dahi ibreten'lisairin hudud dahilinde Rusya serhad zâbiti tarafından nasbolunacak memurun muvacehesinde tedipleri icra ve ifa oluna... ²⁶

Osmanlı Devleti ile 19 Zilkade 1238 (1823) tarihinde İran arasında akdedilen andlaşmanın 3 ncü maddesinde, iki devletin hududlarında bulunan aşiretlerin güvenliğe aykırı hareket vremiyecek şekilde bulunmalarını sağlamak üzere bazı müşterek tedbirler derpiş edilmektedir :

Beyneddevleteyn münaziünfiha olan Haydaranlu (?) ve Sibekli (?) aşiretlerinden elyevm Devlet-i Aliye toprağında bulunanlar bu tarafta oldukça İran hududuna tecavüz ile hasarat iderler ise men ve terbiyesine serhadin Devlet-i Aliye memurları taraflarından dikkat olunub eğer tecavüzî hareketten bunlar feragat itmaz ve serhaddan memurları tarafından tekayyüd olunamaz ise bâdezin tesahhublarından kefi yed oluna ve eğer kendu rıza ve ihtiyarlariyle yine İran ülkesine

²⁵ Ibid., sah. 56, 58 - 59.

²⁶ Ibid.; sah. 191 - 192.

geçerlerse Devlet-i Aliye bunları men itmeyüb ve ol tarafa geçtikden sonra tekrar Devlet-i Aliye toprağına geçerler ise kat'en tashib ve kabul olunmaya ve eğer bunlar İran tarafına geçerler ise Devlet-i Aliye hududuna tecavüz ve hasarat eyledikleri halde Devlet-i İraniye serhaddini zabitanı dahi men-i tecavüz ve tasalluylarına dikkat eyliye.²⁷

Cumhuriyet devrinde de İran'la akdedilen bazı andlaşmalarda hudud boylarındaki aşiretler bakımından bazı güvenlik tedbirleri aldıkları görülmektedir. Meselâ 22 Nisan 1926 tarihinde imzalanan «emniyet ve muhadenet» andlaşmasının 6 ncı maddesinde şöyle denilmektedir :

Tarafeyni Akıdeyn hudud mıntakaları ahalisinin huzur ve emniyetlerini temin edebilmek maksadiyle hududa civar arazide bulunan aşiretlerin ihdas edegelmekte oldukları iki memleketin asayişini muhil ef'ali mücrimineye ve tertibata nihayet vermek için bilcümle tedabiri lâzimeyi ittihaz edeceklerdir.

Bu tedabir Tarafeyn Hükümetlerince ayrı ayrı veya lüzumuna kail oldukları takdirde müstereken ittihaz olunacaktır.²⁸

Yine İran'la 14 Mart 1937 tarihinde imzalanan hudud uyuşmazlıklarının çözümüne dair sözleşmenin 17 nci maddesinde de, hudud güvenliği bakımından aşiretlerle ilgili olarak şu hüküm bulunmaktadır :

Yüksek Âkîd Taraflardan her biri diğer Taraf arazisini terkettikten sonra kendi hudud mıntakasında yerleşmek için gelen kabileleri silâhlarından tecrit etmeği ve terkettikleri araziye dönmelerine mani olmak için bunları bu mıntakadan memleket içlerine sevketmeği taahhüt eder.

Yüksek Âkîd Taraflar hudud mıntakası sekenesinin, Taraflardan birinin arazisine muhaceretini terqip, teşvik ve tahrik etmemegi kararlaştırmışlardır. Böylece bir muhacereti kabul etmek zarureti karşısında muhacirler derhal hudud mıntakasından memleketin içlerine sevkedileceklerdir.²⁹

3. Çeteler, yağmacılar, eşkiyalar ve diğer suçlularla ilgili tedbirler :

Türk andlaşmalarından bazılarında hudud boylarında çetecilik, yağ-

²⁷ Mecmua-i Muahedat, cilt III, sah. 3.

²⁸ Düstur, tertip III, cilt 7, sah. 927.

²⁹ Ibid., cilt 18, sah. 406.

macılık, haydudluk, hırsızlık yaparak veya diğer suçlar işleyerek komşu Devlete zarar veren, hudud ve komşuluk münasebetlerini bozan kimse-lerle mücadeleyi derpiş eden hükümler de görülmektedir. Bu andlaşma- ları âkîd taraflar bu çeşit fiilleri kendileri işlememeği, teşvik etmemeği, bunları işleyenlere yardım etmemeği, bu gibi suçların faillerini takip et- meği ve cezalandırmağı taahhüt etmektedirler. Daha XVI ncı asırda ak- dedilmiş bazı andlaşmalarda bu bakımdan ilgi çekici hükümler vardır. Meselâ Avusturya ile 970 (1563) yılının Ramazan ayında akdedilmiş andlaşmada «... ve minbaid ol canibde serhad muhafazasında olan ser- darınıza ve vekillerinize muhkem yasağ ve tenbih oluna ki serhadde us- kok saklamayab ve haydut ve levend taifesine yüzverilmeyüb muavenet eylemeyeler...»³⁰ denilmektedir. XVII nci yüzyılda akdedilmiş ve bu konuda hükümleri olan andlaşmalardan daha çok örnek vermek müm- kündür. Meselâ Avusturya ile 1037 (1627) yılı Muharrem ayında akde- dilmiş andlaşmanın 8 nci maddesinde :

... Çetelere tenbih ve tekid olunmuşdur ki iki tarafın dahi vi- lâyetlerinden bazirgânlar vesair yolcular iki canibden emn-ü aman üzere olub her kim buna muhalif suç işlerse vükela-yı devlet ve ceneraller ve kapudanlar tarafından haklarından ge- leler eğer bunlar haklarından gelemezlerse buna muhalif iş idenlerin bu tarafda Budin'de olan vezirimiz ve ol tarafda Macar vilâyetinin palâtınuş haklarından geleler.³¹

denilmektedir. Yine Avusturya ile 19 Zilhicce 1051 (1642) tarihinde ak- dedilen andlaşmanın 6 ncı maddesinde de :

... sulha mugayir çeteye çıkıp zarar ve ziyan iden eşkiya mu- kaddema bağlandığı üzere iki canibden muhkem haklarından geline kapudanlar ve serhad hâkimleri haklarından gelmekle tellal iderlerse ulu padişahların kapularına iğlam oluna.³²

ibaresi vardır. Avusturya ile 1059 (1649) yılının Temmuz ayında akde- dilen andlaşmanın 6 ncı maddesinde de benzer bir hüküm bulunmakta- dır.³³ Yine Avusturya ile 16 Muharrem 1075 (1664) tarihinde akdedil- miş andlaşmanın 5 ncı maddesinde «Tarafeynin askeri bir dürlü hile ve bahane ile çeteye çıkmayub ve çete namile şart ve hileye süluk idenleri

³⁰ Mecmua-i Muhedat, cilt III, sah. 63.

³¹ Ibid., cilt III, sah. 80.

³² Ibid., cilt III, sah. 83.

³³ Ibid., cilt III, sah. 86.

tarafeynin hâkimleri ve zâbitleri muhkem haklarından geleler»³⁴ denilmektedir. Avusturya ile 1075 (1665) yılının Zilkade ayında akdedilen andlaşmanın 9 ncu maddesinde de şöyle deniliyor :

... Bundan sonra tarafeynden düşmanlık olmayub çeteye çıkılmaya ve herkim buna muhalefet idüb çeteye çıkarsa tarafeynden muhkem hakkında geline ve tarafeynin askerleri muhkem zabt olunub bir saat evvel Macar ve Erdel serhadlerinden kalkub iki canibden tekrar gelmiyenler reaya fıkarası asude hal olalar.³⁵

Bundan sonra 26 Ocak 1699 tarihli Karlofça andlaşmasının 8 nci maddesinde³⁶, 21 Temmuz 1718 tarihli Pasarofça andlaşmasının 10 ncu maddesinde³⁷, ve 18 Eylül 1739 tarihli Belgrad andlaşmasının 16 nci maddesinde³⁸, aşağı yukarı aynı terimlerle kaleme alınmış şu hüküm görülmektedir :

Badelyevm tarafeynden gizlu ve alelgafla çeteler işletmek ve tecavüz ile bir zabt ve nehib ve garet ve reayaya taaddi olunmak muhkem men oluna mütenebbih olmayub hilâf-ı ahd hareket idenler buldukları yerlerde ahiz ve hapis ve mahalinde şer' ile cürümlerine göre iktiza eden cezaları bilââman icra ve haklarından geline ve gasb olunan eşya ve her ne ise ihtimam ile bulundurulub hak ve adil üzere sahiplerine red itdirilê ve zabit ve başbuğ ve cümle iş erlerine tenbih ve tekid oluna ki müsamahadan ihtiraz idüb sadakat ve istikamet üzere ihkak-ı hak eyliyeler işlemeyüb mütenebbih olmayanlardan azli iktiza idenler azil şer'an katli icab idenler katlolunub haklarından geline.

Venedik'le XVIII nci yüzyılın başlarında akdedilen bazı andlaşmalarda da bu çeşit tedbirlerin alındığı görülmektedir. Meselâ 1112 (1701) yılının Zilkade ayında akdedilen andlaşmanın 12 nci maddesinde,³⁹ 1130 (1718) yılının Ramezan ayında akdedilmiş andlaşmanın 6 nci madde-

³⁴ *Ibid.*, cilt III, sah. 88.

³⁵ *Ibid.*, cilt III, sah. 91.

³⁶ *Erim, op. cit.*, sah. 30.

³⁷ *Ibid.*, sah. 66.

³⁸ *Ibid.*, sah. 89.

³⁹ *Mecmua-i Muahedat*, cilt II, sah. 163.

sinde⁴⁰ ve 1145 (1733) yılının Zilhicce ayında akdedilmiş andlaşmanın 6 ncı maddesinde şöyle denilmektedir :

... Serhaddin asudeliğini esna-yi sulhde dahi hırsızlık ve teaddi ve fesadlarıyla muhtel idenler tarafeynden alesseviye mağbaz ve mağdub olmaları lâzım olmagla saire mucib-i ibret için se-zalarına göre cezaları tertb olunmak için bu makule hain-ler her ne cinsden olurlar ise kabul ve himaye olunmayub ve aranub ve buldurulub ahz ve teslim olunalar ve bu misullu müfsidlere sahip çıkılması ve saklanması memnu ola.⁴¹

XIX ncü yüzyılın ikinci yarısında akdedilmiş bazı andlaşmalarda hudud boylarında çeteler ve haydutlarla mücadele konusunda daha te-ferruath tedbirlerin alındığı görülmektedir. Meselâ Yunanistan'la 8 ni-san 1856 tarihinde akdedilen andlaşmada bu konu, genel olarak, şu şe-kilde düzenlenmektedir :

Birinci madde : Devleteyn-i muahedetyn gerek birinin ve gerek diğerrinin memalikinde haydutluk icra etmek gareziyle müsellaah adamlar içtimama veyahut iskânına ruhsat virme-meği ve herbiri kendi memalikinde diğerr tarafından gelerek hududu tecavüz idecek olan haydutları takip ve tevkif ittir-mek için sarf-ı mesai eylemeği taahhüt ederler.

İkinci madde : İşbu muahedenin neşr ve ilânından sonra diğerr devlet arazisinde haydutluk itmek gareziyle teşkil olun-muş bir fırkaya dahil bulunub da veyahud o devletin mema-likinde haydutluk etmiş ve itmek niyetinde bulunmuş olub da ahz-ü tevkif olunan eşhas icra edecekleri haydutluk güya ahz-ü tevkif olunmuş oldukları taraf arazisinde vukubulmuş olsa ne suretle muhakeme olunur ve ne cezaya mazhar olur ise ol suretle muhakeme ve tedip olunacaklardır.....

Üçüncü madde : Devleteyn-i muahedeteynin herbiri ken-du tarafından hududlarının muhafazası ve hemhudud bulunan memalikinde haydutların takip olunması için bilmukabele muntazam asker istimaline muvafakat etmiş olduklarından her bir devletin asakiri kuvve-i kâfiye derecesinde bulunarak me-mur oldukları kâffe-i mahallerde haydutların takibine şiddet-

⁴⁰ *Ibid.*, cilt II, sah. 182.

⁴¹ *Ibid.*, cilt II, sah 200.

le mübaşeret etmek üzere birer büyük kumandanın taht-ı idaresine verilecektir.

Dördüncü madde : Zikr olunan tarafeyn asakirinin baş kumandanları lüzumu oldukça hat-tı hudud üzerinde karar verilecek bir mahalde içtima ve mülâkat idüb devletleri taraflarından ahz etmiş oldukları evamir ve talimat-ı muharreyi birbirlerine irae ve ifade ve uhdelerine ihale olunacak vezaif-i mühimmenin icrasına dair kâffe-i fûruatı yani hat-tı hududun mahal-li muhtelifesine tesis olacak mevaki ve bu mevkilerin her birine lâzım gelecek kuve-i kâfiyeye ve küçük zâbitanın en ziyade münasıp olan mahallere nasb ve tâyini ve karakol neferatının tertip ve harekâtı ve elhasıl bunların memuriyetlerine aid olan mevad-ı saire hususları üzerine müzakere edeceklerdir ve dahi iki taraf asakiri zabitanından bir mevki ya bir karakolhane veyahut bir takib bölüğü kumandasına memur olan zabitan doğrudan doğruya ve bilâ imhal yekdiğeriyle mekâtebe idüb haydutların adet ve haline ve buldukları mahallere ve hareket ve azimet edecekleri taraflara dair ahzeyecekleri malumat ve ihbaratı birbirlerine bildirecekler ve memuriyetlerinde muvafakiyet verebilecek bilcümle fûruat üzerine müzakere eyleyeceklerdir ve bu babda gerek işaret ve gerek suret-i ahırla beynlerinde bir usul-ü muhabere ittihaz kılınacaktır.

Beşinci madde : Eğer bir takib bölüğü haydutların izleri sıra giderek hat-tı hududa vasıl olur ise diğer devletin bir takib bölüğüne tesadüf edinceye kadar haydutları takibde devam edebilüb ve öyle bir bölüğe tesadüf ettiği anda ol bölüğe haydudun firar itmekte oldukları tarafı irae ve talim ettikten sonra zikrolunan bölüğün kumandanı tarafından kendisinin ianesi talep olunmadığı takdirde o takip terk olacaktır ve ianesi talep olunduğu halde her bir türlü muavenet icrasına mecbur olacaktır ve ianesini talep etmiyecek zabıt diğer zabitin avdetinde takip ettikleri haydutlar hakkında istihsal ideceği netayici kendisine bildirecektir fakat hiç bir halde ve ne vesile ile olur ise olsun devletin asakir ve bölükleri diğer devletin köy ve kasaba ve şehirlerine duhule muktedir olamayacaktır.....⁴²

Yunanistan'la 11 Ekim 1865 yılında yapılan andlaşmanın 1, 2, 3, 4

⁴² *Ibid.*, cilt II, sah 292 - 294.

ve 5 nci maddeleri hükümleri de yukarıda belirtilen 1856 tarihli andlaşmanın hükümleri gibidir⁴³.

Cumhuriyet devri andlaşmalarından bazılarında da hududlarda haydutluk, eşkiyalık, yağmacılık ve hırsızlık yapanların takip edilmesi ve cezalandırılması ile ilgili hükümler görülmektedir. Bu bakımdan, 30 Mayıs 1926 tarihinde Fransa ile akdedilen andlaşmanın 3 numaralı ek protokolü örnek olarak verilebilir :

Madde 1 : Tarafeyni Aliyeyni Akıdeyn, komşu mıntıkai hududiye dahilinde kuttai tariklik ve yağmagerlik etmek maksadiyle ihrazatta bulunan bir veya müteaddit müsellaah eşhasın işbu hareketlerine ve hududu geçmelerine yedi iktidarlarındaki her türlü vesait ile mümaneat etmeği mütekabilen taahhüt eylerler.

Madde 2 : Yedinci maddede tâyin ve tasrih olunan selâhiyettar memurin komşu mıntıkai hududiye dahilinde kuttai tariklik ve yağmagerlik icrasına tasaddi etmek maksadiyle bir veya müteaddit eşhası müsellehanın istihzaratta bulduklarına kesbi ittilâ ettikleri vakit, keyfiyetten yekdiğerini derhal ve mütekabilen haberdar edeceklerdir.

Madde 3 : Yedinci maddede tasrih edilen selâhiyettar memurin buldukları arazi dahilinde icra edilmiş olabilecek her nevi şekavet ve yağmagerlik ef'al ve vukuatından derhal ve mütekabilen birbirlerini haberdar edecekler ve kendisine ihbarı keyfiyet olunan taraf memuru mütecasirlerin hududu geçmelerie ellerindeki her türlü vesait ile mani olmağa gayret edeceklerdir.

Madde 4 : Komşu mıntıkai hududiye dahilinde bir cinayet veya cünha işlendikten sonra diğeri mıntıkai hududiyeye ilticaya muvaffak olabilen bir veya müteaddit eşhası işbu sonuncu mıntıkai hududiyenin memurini, magsubatı ve silâhlarıyla birlikte tebaası buldukları tarafı diğeri taraf memurinine teslim etmek üzere tevkif eylemeğe mecburdurlar.

Madde 5 : Tarafeyni Aliyeyni Akıdeyn, icabı halinde ve işbu hüsnü münasebatı hemcivarî mukavelenamesini müzey-

⁴³ *Ibid.*, cilt II, sah. 304 - 306.

yel iadei mücrimin protokolünde münderiç şerait dahilinde efradı mevkufeyi mütekabilen iade edeceklerdir...⁴⁴

İngiltere ve Irak'la 5 Haziran 1926 tarihinde akdedilen andlaşmada da (madde 6, 7, 8 ve 9) benzer hükümler görülmektedir.⁴⁵ İran'la 14 Mart 1957 tarihinde akdedilen hudud uyuşmazlıklarının çözümüne dair andlaşmanın 13 ncü maddesinde de şöyle denilmektedir :

Yüksek Akıd Taraflardan her birinin hudud makamları silâhlı veya silâhsız, bir veya müteaddit kimseler tarafından öbür Tarafın arazisi üzerinde irtikâp olunacak yağmagerlik, hırsızlık, gasp, şekavet ve kaçakçılık gibi fiillere ait hırsızlıklara mani olmak üzere lâzım gelen tedbirleri alacak ve diğer Taraf hudud makamlarını da keyfiyetten haberdar edecektir.⁴⁶

Aynı andlaşmanın 15 nci maddesinde, andlaşmanın ikinci maddesi d, e, f, g, i, j ve k fıkralarında sayılan fiilleri «... irtikâp etmeği itiyad edinmiş veya bu fiillerin muharrik ve müşevviki olarak tanınmış kimseleri, cürümleri kat'iyetle sabit olduğu takdirde, hudud mıntakasından memleketin içerlerine doğru sevketmeği» akit taraflar taahhüt etmektedirler.⁴⁷ Bahsedilen ikinci fıkranın ilgili fıkraları da şunlardır :

d) Şekavet, yağmagerlik, gasp, hırsızlık ve kaçakçılık fiillerinden birini işlemek maksadiyle hududun geçilmesi,

e) Gayri kanunî olarak hududun geçilmesine muavenet ve müzaheret ve bir Akıd Taraf arazisi sakinlerini diğer Taraf arazisine muhacerete teşvik,

f) Nehir ve iska kanalları tesisatı ve hudud suları talveg hattı dahil olmak üzere hududun hemen yakınında bulunan inşaatın ve hudud taşlarının tahribi veya yerlerini değiştirme,

g) Hükümete ve müessesatı umumiyeye ve hususi eşhasa ait bir taraftaki emvalin gayri kanunî olarak diğer Taraf arazisine nakli,

i) Diğer Akıd Taraf arazisinde bulunan karakol ve nö-

⁴⁴ Düstur, tertip III, cilt 7, sah. 1507.

⁴⁵ Ibid., cilt 7, sah. 1514 - 1515.

⁴⁶ Ibid., cilt 18, sah. 406.

⁴⁷ Ibid., cilt 18, sah. 406.

betçilere veya şahıslara veyahut hudud taşlarına silâh atılması,

j) Bir Taraf arazisinde mukim eşhas tarafından diğer Taraf arazisinde mukim eşhas ve hudud muhafızlarına karşı vaki olan katil, cerh ve bilcümle diğer tecavüz fiilleri,

k) Diğer taraf menfaatlarını zarardide etmek veya hudud mıntakasının nizam ve asayişini ihlâl etmek maksadiyle yapılacak hazırlıklar....⁴⁸

İran'la aynı andlaşmanın 24 ncü maddesinde ise şöyle denilmektedir :

Kendilerine karşı ittihaz olunan bütün tedabire rağmen çeteler ve karıştırmacı unsurlar hududu geçmeğe muvaffak oldukları takdirde bunları takip eden Taraf firarilerin izlerini, eğer mevcut ise, tesbit ederek diğer Tarafı derhal keyfiyetten haberdar edecektir. Bu suretle haberdar edilen Taraf, çeteleri ve yukarıda zikrolunan unsurları kendi arazisi üzerinde takip ve tenkil ve diğer Tarafı vaziyetten muntazaman haberdar etmekle mükelleftir.⁴⁹

Irak'la 29 Mart 1926 tarihinde akdedilen Dostluk ve İyi Komşuluk Andlaşmasına ek olan protokollerde de komşuluk münasebetlerini çeşitli bakımlardan ilgilendiren hükümler vardır. Bu andlaşmaya ek 2 numaralı protokol güvenlik işlerinde karşılıklı yardımlaşma hakkındadır. Hudud bölgesinde suç işleyenler hakkında bu 2 sayılı protokolün 8 nci maddesinde şöyle denilmektedir :

Anlaşan Taraflar, öteki Tarafın hudud bölgesinde suç işlemiş şüpheli şahıslar hakkında, hangi Devletin vatandaşları olurlarsa olsunlar, iki memleket emniyet teşkillerinin birbirlerine tamamlayıcı bilgiler vermeleri hususunda uyuşmuşlardır.

Yine aynı andlaşmaya ek 4 numaralı Hudud Protokolünün «Hudud bölgesinde genel düzen ve güvenlik» le ilgili üçüncü bölümünde konumuzla ilgili hükümler bulunmaktadır. Bu bölümün 11, 12, 13 ve 15 nci maddelerinde hudud bölgelerinin genel güvenliği ile ilgili tedbirler gösterildikten sonra, Protokolün diğer bazı maddelerinde şöyle denilmektedir :

⁴⁸ Ibid., cilt 18, sah. 403.

⁴⁹ Ibid., cilt 18, sah. 407.

⁵⁰ Ibid., cilt 28, sah. 1507.

Madde 14: Anlaşan Taraflar, hududu tek veya topluca hareket eden silâhli şahısların taaruzlarına karşı devamlı olarak korumak için her cins tabanca ve rüvolverler, dâhil olmak üzere silâh veya harp mühimmatı taşıyan her şahsın hududan içeri girmesini önlemek için bütün faydalı tedbirleri almayı taahhüt ederler. Bu hususta alınacak bütün tedbirler veya yasamalar öteki Tarafa bildirilecektir.

Madde 16: Hudud bölgesi içinde işlenen bütün suçların veya haydutluk hareketlerinin failleri ile bu bölge dışında işlenen bütün suçların ve haydutluk hareketlerinin bu bölgeye sığınan failleri ilgili makamlarca hemen tutulacaklar ve bu makamlar zararların ödenmesi için bütün tedbirleri alacaklardır...

Madde 19: Haydutluk hareketlerinin failleri ve kaçakçılar hudud bölgesinden mutlaka uzaklaştırılacak ve bundan böyle bu bölgede oturmalarına izin verilmeyecektir.

Hudud bölgesinde oturanlardan olup durum ve faaliyetleri karşı Taraf hudud makamlarının devamlı şikâyet ve başvurularına konu olan yahut bu eylemlerin tahrikçi ve teşvikçisi olarak tanınan kimselerin zararsız bir hale getirilmeleri hususunda tesirli tedbirler alınacaktır.⁵¹

IX. HUDUD SULARINDAN FAYDALANMA

Gerek İmparatorluk gerekse Cumhuriyet devrinde akdedilmiş bazı Türk andlaşmalarında hudud sularından müşterek faydalanma hususunda da tedbirler alındığı görülmektedir. Bu konuyu dört başlık altında incelemek mümkündür: 1) Balıkçılık ve seyrüsefer bakımından, 2) Sulama ve su alma bakımından; 3) Düzgün akımı sağlama bakımından tedbirler; 4) Diğer tarafa zarar vermeme mükellefiyeti.

1. Balık avcılığı ve seyrüsefer bakımından:

Tahsisî olarak balıkçılık ve seyrüseferle ilgili andlaşmalara temas etmeden önce, bazı Türk andlaşmalarında, bu konuları da ihtiva etmek üzere, hudud nehirlerinden âkid devletlerin tebaalarının genel olarak faydalanmasını derpiş eden hükümler bulunduğuna işaret etmek gerekir. Meselâ 21 Temmuz 1718 tarihli Pasarofça andlaşmasının 2 nci mad-

⁵¹ *Ibid.*, cilt 28, sah. 1518 - 1520.

desinde «... zikrolunan hududda vaki Timok suyunda tarafeynin reayası müşterek olub cemi menafide alesseviye intifa ideler»¹ denilmektedir. Diğer bazı andlaşmalarda ise, balıkçılık veya seyrüseferden bahsedildikten sonra «ve menfaat-ı sairede» şeklinde umumî bir ibare kullanıldığı görülmektedir. Meselâ 26 Ocak 1699 tarihli Karlofça andlaşmasının 5 nci maddesinde «... mabeynde olan nehr-i Sava ve bu mabeynde vaki adalar müşterek olub gerek sefinelerin mürur ve uburu gerek gayri menafile iki tarafın reayası alesseviye intifa eyleyüb birbiriyle hüsn-ü muamele eyleyeler.»² deniliyor. Avusturya ile 14 Zilhicce 1153 (1740) tarihli andlaşmanın 1 nci maddesinde de şöyle bir ibare vardır: «.. nehreyn-i nez-kûrinden [Sava ve Una nehirleri] sayd-ı mâhi ve sair menfaatlardan arafeyn reayaları müşterek olalar...»³ 18 Eylül 1739 tarihli Belgrad andlaşmasının 7 nci maddesi ise şu hükmü ihtiva etmektedir :

Nehr-i Tuna ve nehr-i Sava sahilleri bir taraftan Devleti-Aliye'ne ve bir taraftan Roma İmparatoruna ait olub ve bunlardan hâsıl olan irad gerek sayd-ı mahinin her nevinden ve gerek hayvanatın suvarmak ve tarafeynin reayasına biliktiza râci olan menfaat-ı saire müşterek ola lâkin her taraf sayd-ı mâhi hususunda vasat-ı nehri tecavüz eyleyeme.⁴

XIX ncu asırda, 16 Mayıs 1812 tarihinde imzalanmış olan Bükreş andlaşmasının 4 ncü maddesinde, Tuna'daki bazı adaların âkibeti tâyin edilirken odun kesme ve balık avcılığı bakımından şöyle denilmektedir :

... kablessefer gayri meskûn olan küçük adalar devleteynin birinden zabt ve tasarruf olunmayarak bundan böyle işbu adalarda istihkâmat ve ebniye ihdas kılınmayarak haliyetülhaliye birağıla ve fakat kat-ı hatap ve sayd-ı mahi misullu musallahat için tarafeyn reayasının amd şüdleri caiz ola..⁵

Diğer bazı andlaşmalarda nehirlerde seyrüsefain ile ilgili hükümler görülmektedir. Meselâ Avusturya ile 22 Şaban 1130 (1718) tarihinde imzalanmış andlaşmanın 2 nci maddesinde «.. iki devlet tüccarının sefi-

¹ Erim, op. cit., sah. 64.

² Ibid., sah. 28.

³ Mecmua-i Muahedat, cilt III, sah. 133.

⁴ Erim, op. cit., sah. 85.

⁵ Ibid., sah. 249 - 290.

neleri nehr-i Tuna'da bilâmani işleyüb ticaret ideler...»⁶ denilmektedir. 18 Eylûl 1739 tarihli Belgrad andlaşmasının 7 nci maddesinde Tuna ve Sava nehirleri hudud olarak tesbit edildikten sonra :

... ve açıklar üzerinde olan su değirmenleri tüccarın amed şüd iden sefinelerine mani olmamak üzere hududlarda vaki zâbitanın marifetiyle münasip görülen mahallere vazolunalar ve tarafeynin menfaat ve suhuleti için canibeyn reayasının sefineleri bilâ mâni ve mezahim ve masraf suyun akındısına yokarı kendulere aid olan tarafeynden yedek çekmek mümteni oldıkta karşı taraflarından yedek çekmesi caiz ola..⁷

denilmektedir. 16 Mayıs 1812 tarihli Bükreş andlaşmasının 4 ncü maddesinde de «... ve müşterek olan marûlbeyan Kili Boğazı ve Tuna sularında devleteynin tüccar sefayini evvelki gibi geşt ve güzar edip ancak Rusya devletinin sefayin-i harbiyesi boğaz-ı mezkûrden Purut nehrinin

⁶ Mecmua-i Muahedat, cilt III, sah. 113. 21 Temmuz 1718 tarihli Pasarofça andlaşmasının 1 nci maddesinde de şöyle denilmektedir : («... mukaddema nehr-i Morş'da olduğu gibi tarafeynin reayası sak-yi devab ve sayd-ı semek ve sair elzem olan menafi'de müşterek olub alesseviye intifa ideler ve Erdel tarafından grek Nemçe'nin ve gerek reayalarının büyük sefineleri Olet suyile nehr-i Tuna'ya kendü hallerinde gelüp gideler ve Eflâk reayasının bakıkçı sefineleri ve sair kayıkları bilâ mani işliyeler ve değirmen sefinelerini sınırlarda zâbit olanların marifet ve ittifakile tüccar sefinelerinin murur ve uburuna mani olmayacak münasib mahallerde vaz eyleyüb birbirleriyle hüsn-ü muamele eyliyeler...» Erim, op. cit., sah. 63 - 64.

⁷ Erim, op. cit., sah. 85. 26 Ocak 1699 tarihli Karlofça andlaşmasının 2 nci maddesinde de şöyle denilmektedir : «... zikrolunan suların [Morş ve Tise] yukarısında müşarinileyh çasara tabi yerlerden gerek nemçe ve gerek sair reayalarının yük sefineleri Morş suyu ile Tise'ye ve Tise ile nehri Tuna'ya kendi hallerinde gelüp gidüp ve inüp çıkup murur ve uburlarına mümanaat ve bir türlü zarar olunmaya asanlık ile varalar geleler ve Tamşivar reayasının dahi balıkçı sefineleri ve sair kıyıları dostluğabinaen bila mani işliyeler ve değirmen sefinelerini sınırlarda zabit olanların marifet ve ittifakile tüccar sefinelerinin murur ve uburuna mani olmayacak münasip mahallere vazeyleyeler ve Morş suyu nehri kebir olmamagla değirmen harkları ve gayri behane ile ahar yerlere icra ile taklil olunmayup vechi meşruh üzere müşarünileyh Çasara tabi sefinelerin mururuna bir türlü mümaneat olunmaya ve zikrolunan nehirlerde vaki adalar haliya müşarünileyh Çasar zaptında olmagla yine hali üzere zabıtlarında ola ve tarafeynin reayası birbirlerine muhabbet ile asude hal olup teaddi ve tecavüzden ve mevaddı sulha muhalif olan işlerden müekked fermanlar ile menolun alar.» Ibid., sah. 28.

Tuna'ya munsap olduğu mahalle kadar amed şüd edeler.»⁸ deniliyor. Yine Tuna ile ilgili olarak 14 Eylûl 1829 tarihli Edirne andlaşmasının 3 ncü maddesinde şu hüküm de vardır :

... ve devletyn tüccar sefineleri Tuna nehrinin kâmilin ceryanında geşt-ü güzâr edebilir ve ehl-i islâm bayrağıyle olan sefineler Kili ve Suna boğazlarından serbestiyet üzere duhul ve mürur ede Hızırilyas Boğazı ise devletyn-i muahideteyn cenk ve tüccar sefinelerine müşterek olup lâkin Rusya cenk sefineleri Tuna nehrinden yukarı çıkar iken nehr-i mezkûrun Purut nehrine munsap olduğu mahalden ileri geçmiye.⁹

Nihayet 30 Mart 1856 tarihli Paris andlaşmasının 15 nci maddesinde Tuna'da seyrüsefer serbestliği hakkında şu meşhur madde vardır :

Viyana Kongresosu yani meclis-i mükâlemesi senedi bir kaç devlet memalikini tefrik iden veyahud içden geçen nehirlerde seyr-i sefain maddesini tanzim itmeğe tahsis olunan usul ve kavaid-i tesis itmiş olduğundan düvel-i muahide bu usul ve kaidenin badezin kezâlik Tuna nehri ve boğazları hakkında dahi meriyülicra tutulmasını mukavele ider ve bu kararı bundan böyle Avrupa'nın hukuk-u düveliyesi eczasından addeylediklerini ve taht-ı kefaletlerine aldıklarını ilân eylerler Tuna nehrinde seyr-i sefain maddesi ve mevad-dı âtiyede münderiç şerait ile sarahaten tâyin olunmamış olan hiçbir mevani ve tekâlif tahtına konulmayacaktır binaenalyh nehr-i mezkûrde yalnız geşt ve güzâr itmesi maddesi üzerinde müesses olarak ne sefayinden ve ne de sefayin derununda bulunan eşyadan hiçbir resim ve virgi ahz olunmayacaktır nehr-i mezkûrun tefrik veyahud derunundan mürur eylediği devletler memalikinin emniyeti için tesis olunacak zabitiye ve sıhhiye nizamnameleri mümkün mertebe seyr-i sefayini teshil idecek suretde tertib ve tanzim olunacaktır ve nizamnemelerden başka serbest-i seyr-i sefayine her nasıl olur ise olsun hiç bir dürlü mevani ika olunmayacaktır.¹⁰

İran'la 16 Cemaziyülhâzır 1263 (1847) tarihinde akdedilen andlaşmanın 2 nci maddesinde «... Şattülarabın denize munsab olduğu ma-

⁸ Ibid., sah. 250.

⁹ Ibid., sah. 280.

¹⁰ Ibid., sah. 347 - 348.

halden ta tarafeyn hududunun iltihakı mevzuuna kadar nehr-i mezkûrda İran sefinelerinin serbest-i tam üzere amd ve reft itmeğe hakları olacaktır.»¹¹ denilmektedir. Bundan başka 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin andlaşmasının 29 ncu bendinde de şöyle bir ibare vardır : «... (Bo-yana) üzerinde Karadağ için seyr-i sefayin tamamen ve kâmilen serbest olacaktır...»¹²

2. Sulama ve su alma bakımından :

Bilhassa Cumhuriyet devri andlaşmalarında, hudud nehirlerinden su alma ve bu nehirlerin akışını düzenleme bakımından Türkiye'nin komşularıyla çeşidli andlaşmalar akdetmiş olduğu görülmektedir. Bir kere 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan barış andlaşmasının 109 ncu maddesinde yeni hududun çizilmesi yüzünden hudud nehirleri ile ilgili olarak doğabilecek yeni durumlar hakkında şu prensib kabul edilmekteydi :

Hilâfına ahkâm mevcut olmadıkça, yeni bir hududun çizilmesi yüzünden bir devletin usulü miyahi (cedvel küşadı, feyezan, irva ve iska, teybis yahut buna mümasil hususat) diğer bir devletin arazisinde icra edilecek mesaiye merbut bulunduğu veyahut bir devletin arazisi üzerinde, harbden mukaddemki teamülât mucibince diğer bir devletin arazisinde mütevellit miyah veya kuvvayi miyahiye istimal edildiği takdirde, alâkadar devletler arasında her birinin menafi ve hukuku müktesebelerini muhafaza edecek mahiyette bir itilâf tesis edilmek lâzımdır.

Ademi itilâf halinde mesele tahkim tarikiyle hallolunacaktır.¹³

Diğer taraftan Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihli andlaşmanın 12 nci maddesinde Kuveyk (Kovik) nehri hakkında şöyle denilmektedir :

Kuveik suyu Halep şehri ile şimalde Türk kalan mıntaka arasında her iki tarafı hakkaniyetperverane bir surette tatmin edecek veçhile tevzi olunacaktır. Halep şehri mıntakanın ihtiyacına medar olmak üzere kendi masrafiyle Türk toprağına Fırat'tan dahi su alabilecektir.¹⁴

¹¹ Mecmua-i Muahedat, cilt III, sah. 5 - 6.

¹² Erım, op. cit., sah. 415.

¹³ Düstur, tertip III, cilt 5, sah. 44.

¹⁴ Ibid., cilt 2, sah. 157.

Yine aynı nehirle ilgili olmak üzere, Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihinde imzalanmış andlaşmanın 13 nci maddesinde de şu hüküm vardır :

20 teşrinievvel 1921 tarihli Ankara itilâfnamesinin 12 nci maddesine tatbikan, Fransa fevkalâde komiserliğinin marifetiyle ve iki yüz bin franga baliğ oluncaya kadar Suriye hesabına Kovik suyunun miktarını tezyit veya Fırat'tan su alma ve yahut bu iki usulü mezc suretiyle hali hazırda «Kovik» sularıyla iska edilen mıntıkanın ve Halep şehriyle mıntıkasının ihtiyacatını tatmine müsait bir program tesbit edebilmek için derhal tetkikata başlanacaktır, Türkiye Hükümeti bu tetkikata müzaheretini tammede bulunacağı gibi bu programın husulü için icab eden ameliyat hakkında menfaati umumiye kararı isdarını taahhüt eyler. ¹⁵

Sovyetler Birliği ile 8 Ocak 1927 tarihinde akdedilmiş hudud suları andlaşmasının 1 nci maddesinde ise, iki devletin «hududuna tetabuk eden nehir, çay, dere sularından miktar itibariyle yarı yarıya istifade» esasını kabul edilmektedir. ¹⁶ Aynı andlaşmanın 11 nci maddesinde de hudud sularından nasıl faydalanılacağı şöyle gösterilmektedir :

İtilâfnameyi akdeden tarafeynin tebaası Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Şûralar Cumhuriyeti İttihadı hududlarını teşkil eyleyen sulardan âtideki şerait dahilinde aynı derecede istifade hakkını haizdirler :

1) Tarafeyni Akıdeyni tebaası hattı hududa muntabık olan çay ve derelerden gündüzün müsadei mahsusa olmaksızın değirmen tesisatı, iska, hayvan sulamak ve saydı mahi hususunda istifade ederler.

Ancak faydalı bir lüzum tahakkuk ettiği takdirde ve yalnız iki Devlet hudud memurlarının biltilâf tesbit eyledikleri kıt'alardan geceleyin çay sahiline takarrüp edilebilir.

2) Sulanmak üzere yalaklara götürülen hayvanat diğer taraf arazisine geçemez.

Şayet hayvanat tesadüfen hududun mukabil tarafına geçmiş bulunursa çobanlar hayvanatı mezkûreyi en kısa bir zaman zarfında çevirmek üzere hududun elli metreden fazla olmamak şartıyla diğer tarafında geçmeğe mezundurlar.

¹⁵ Ibid., cilt 7, sah. 1498.

¹⁶ Ibid., cilt 8, sah. 1009.

Yalak noktaları her iki taraf hudud memurini tarafından tesbit ve tâyin edilecektir.

3) Her taraf tebaası kendi dâhilinde balık avlamak hakkına maliktir. Gece balık saydı memnudur.

4) Bu maddenin yalnız Aras, Arpaçayı, Poshof çayı, Kora ve Çoruh nehir ve derelerine taalûku yoktur.¹⁷

3. Düzgün akımı sağlama bakımından tesisler ve tedbirler :

Hudud nehirlerinin düzgün akışını sağlamak, su taşkınlarını önlemek bakımından, bilhassa XX nci yüzyıl Türk andlaşmalarında tedbirler derpiş edildiği görülmektedir. Meselâ 16-29 Eylül 1913 tarihli Bulgaristan'la barış andlaşmasının 1 numaralı Melfufu 1 numaralı protokolde şöyle denilmektedir : «... Şurası mukarerdir ki iki hükümet Meriç'in seyr-i sefaiyine salih bir hale ifrağı için vakt-i merhununda beyinlerinde akd-i itilâf etmeği taahhüt eylerler.»¹⁸ Aynı şekilde Yunanistan'la Meriç - Ebro ırmağı hakkında 20 Haziran 1934 tarihinde akdedilen andlaşmanın üçüncü kısmında (madde 5/d) şöyle denilmektedir :

... Her iki Tarafın salâhiyet sahibi makamları mümkün olan kısa zaman içinde bazı mahallerde nehrin nizamını arızaya uğratan ağaç kütüklerini müştereken kaldırmak teşebbüsünde bulunmak üzere mutabık kalacaklardır.¹⁹

Hudud nehirlerinin akışını düzenlemek, kıyıların aşınmasını önlemek üzere nehir kıyılarında cephe savunma duvarları, mahmuzlar ve bentler inşa edilmesi de bazı andlaşmalarda derpiş edilmektedir. Meselâ Sovyetler - Birliği ile 8 Ocak 1927 tarihinde akdedilen hudud suları andlaşmasının 6 ncı maddesiyle²⁰, Yunanistan'la Meriç - Ebro nehri hakkında 20 Haziran 1934 tarihinde akdedilen andlaşmanın ikinci kısmı²¹ bu çeşit tesislerin yapılmasına tahsis edilmiştir.

Bazı andlaşmalarda da hudud nehirlerinde hidroelektrik istasyonlar ve değirmenler inşa etme hakkı taraflara tanınmaktadır. Meselâ Sovyetler Birliği ile 8 Ocak 1927 tarihli andlaşmanın 8 ncı maddesi bu bakımdan şöyledir :

¹⁷ *Ibid.*, cilt 8, sah. 1011.

¹⁸ *Erim, op. cit.*, sah. 467.

¹⁹ *Ibid.*, cilt 16, sah. 512.

²⁰ *Ibid.*, cilt 8, sah. 1010.

²¹ *Ibid.*, cilt 16, sah. 508.

Tarafeyni Akideynin idroelektrik istasyonlar ve değirmenler inşa etmek hakkı mahfuzdur. Yalnız bu istasyonlar ve tesisat için suyun alındığı ve bırakıldığı yerler diğer tarafı mutazarrır etmiyecek surette yekdiğerine yakın olarak ve idroelektrik istasyon ve değirmen tarafından istifade edilen nehir kısmı - serbest kısmı - işbu itilâfnamede mevzuubahis edilip Tarafeyne ait ve esasen mevcut olan veya inşası mutasavver bulunan iska kanalları ve diğer inşaatı muhtelifeyi mutazarrır etmiyecek surette tâyin ve tesbit edilecektir. ²²

Hudud nehirlerinde baraj inşası ile ilgili olarak Sovyetler Birliği ile 8 Ocak 1927 tarihli ek protokole de işaret etmek gerekir. Bu protoklün 1, 3, ve 4 ncü maddelerinde şöyle denilmektedir :

Madde 1 : 8 kânunusani 1927 tarihinde Kars'da akdedilmiş olup Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Şûralar Cumhuriyeti İttihadı hududlarını teşkil eyliyen nehir, çay ve derelerden istifadeye müteadir bulunan mukavelenamenin beşinci maddesi mucibince Türkiye Cumhuriyeti, Sosyalist Şûralar Cumhuriyetleri İttihadı Hükümetine Hükümeti müşarünileyha tarafından inşa edilmekte olan Serdarabad kanalı için Aras nehri üzerinde ve Karakale Körüsünden nehrin menbainâ doğru 750 metre mesafe dahilinde Serdaraba'ta bir baraj yapmak hakkını bahşeder. Bu maksadla Sosyalist Şûralar Cumhuriyetleri İttihadı Hükümeti Aras nehrinin Türkiye Cumhuriyetine ait olan sahilinde lâzım gelen keşif ameliyatı ile baraj inşaatı ameliyatını yapmağa mezundur.

Barajın tipi işbu protokola merbut muhtasar plâna göre tesbit edilmiştir.

Madde 2 : ...

Madde 3 : Sosyalist Şûralar Cumhuriyetleri İttihadı Hükümeti Iğdır ovası tarlalarının iskası için Türkiye Cumhuriyeti tarafından bilâhare inşa edilecek bir kanal vasıtasıyla anifüzzikir rezervarın sularının mevcut suyun yüzde elli miktarına kadar ve âtideki şerait dahilinde almak hakkını Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine bahşeder :

a) Türkiye Cumhuriyeti Serdarabat Barajının masarifi inşaiyesine istimal edilen su miktarı ve barajın Tarafeyn Hü-

kümetlerine bahsettiği iktisadî menfaat nispetinde iştirak etmeği taahhüt eder.

b) Türkiye Cumhuriyeti işbu maddenin - a - fıkrasındaki mezkûr masarifi tediye etmek şartıyla istediği zaman bu barajdan istifade etmek hakkını muhafaza eder.

Mevzuubahis masarifin zamanı tediyesi Tarafeyni Akıdeyn Hükûmetlerince tesbit edilecektir.

Madde 4: Türkiye Cumhuriyetinin Serdarabat barajının inşasıyla hasıl olacak rezervardan bir kanal vasıtasıyla su alarak istifade edeceği zamana kadar Iğdır ovasındaki kanalların kurummasını menî için bu kanalların Serdarabat barajının inşasından evvel almakta olduğu su miktarını alabilmelerini Serdarabat barajını inşa eden Sosyalist Şûralar Cumhuriyetleri İttihadı Hükûmeti temin etmeği taahhüt eder.

Bilhassa kurak mevsimde nehir suyunun nisfını nehrin Türkiye sahili cihetinden ve yanından verilebilmesi için de Türkiye sahili cihetinden Sosyalist Şûralar Cumhuriyetleri İttihadı sahili cihetinde olduğu gibi bir ekloz inşa etmeği ve eklozdan itibaren Iğdır ovasının kanalı ağızlarına kadar suyun nehir yatağının tamamına yayılmıyacak surette yatağın tertip ve tanzimini Sosyalist Şûralar Cumhuriyetleri İttihadı Hükûmeti taahhüt eder.

Barajı inşa eden Sosyalist Şûralar Cumhuriyetleri İttihadı Hükûmeti ânifüzzikir inşaatın istilzam edeceği masarifi deruhde eder.²³

Irak'la 29 Mart 1946 tarihinde akdedilen Dostluk ve İyi Komşuluk anlaşmasının 1 numaralı ek protokolü «Dicle, Fırat ve kolları sularının düzene konması» hakkındadır. Bu protokolün dibâçesinde şöyle denilmektedir :

Türkiye ve Irak,

Düzgün su alma ve yıllık taşkınlar sırasında su basma tehlikesini önlemek amacıyla akımın düzene konması için Dicle ve Fırat kolları üzerinde korunma araçları yapılmasının Irak için olan önemini gördükleri,

Yapılacak ve bütün harcamaları Irak tarafından yüklenecek bent ve benzeri yapılar için en uygun yerlerin, araştırmalar sonunda, Türk toprağı içinde bulunmasını umdukları,

Anılan nehirlerin akımını kaydetmek maksadiyle Türk

²³ Ibid., cilt 8, sah. 1012 - 1013.

toprağı içinde daimî gözetleme istasyonları kurulması ve böyle elde edilecek kayıtların düzgünce Irak'a ulaştırılması gerektiği hususunda da anlaştıkları,

Ve bu gibi nehirler üzerinde yapılacak korunma araçlarının mümkün olduğu kadar ve her iki memleketin menfaatlerine uygun olarak sulama ve sudan elektrik kuvveti elde etme maksatlarına uyar bir şekilde yapılması prensibini kabul ettikleri için,

Aşağıdaki hususlarda uyuşmuşlardır :....²⁴

Bu anlaşmanın 1 nci maddesinde yapılacak tesislerin yerlerini tesbit için gerekli araştırmalarda bulunmak üzere Irak'ın teknisyenlerini Türkiye'ye yollayabileceği, 2 nci maddesinde bu teknisyenlerin Türk meslekdaşlarıyla birlikte çalışacağı, 3 ncü maddesinde Türkiye'nin, masrafları Irak'la birlikte yarı yarıya karşılanmak üzere, «daimî gözetleme istasyonları» kuracağı ve işletme ve bakımlarını temin edeceği belirtilmektedir. Anlaşmanın 4 ncü maddesi de şöyledir :

Türkiye 1 nci madde bildirilen araştırmalar sonunda aşağıdaki fıkrada sözü geçen Anlaşmaya uyarak, gerekli görülecek yapıların yapılmasını esas bakımından kabul eder.

Daimî gözetleme istasyonları dışındaki yapıların her biri, yer, gider, işletme ve bakım hususunda ve Türkiye'nin sulama ve enerji elde etme maksadiyle onlardan faydalanması bakımından ayrı bir Anlaşmaya konu teşkil edecektir.

Anlaşmanın 5 nci maddesinde de şöyle denilmektedir :

Türkiye, iki nehirden birisi veya bunların kolları üzerindeki korunma araçlarına dair tasarılarını, bu yapıların mümkün olduğu kadar hem Türkiye hem Irak yararına uygun bir şekilde yapılması maksadiyle Irak'a haber vermeyi kabul eder.²⁵

4. Diğer tarafa zarar vermeme mükellefiyeti :

Hudud nehirleriyle ilgili tesisleri yapan devletin, bu çeşit faaliyet yüzünden diğer tarafı zararı sokmaması gerektiği, hudud nehirleriyle ilgili bazı Türk anlaşmalarında belirtilmektedir. Meselâ Sovyetler Birli-

²⁴ Ibid., cilt 28, sah. 1504.

²⁵ Ibid., cilt 28, sah. 1505.

ği ile 8 Ocak 1927 tarihinde imzalanan hudud suları andlaşmasının 5 nci maddesinde şöyle denilmektedir :

İska kanalları inşası için nehir suları seviyesinin yükseltilmesi ve sun'î rezervuarların yapılması lüzumu hasıl olduğu takdirde Tarafeyni Akıdeynden her biri baraj yapmak hakkını haizdir.

a) Tarafeynden biri bir baraj yaptığı takdirde diğer tarafa ait olan su miktarının barajdan veya rezervuardan serbestçe geçmesi lâzım geleceği gibi balıkların serbestçe müru ru dahi tahtı temine alınacaktır.

b) ....

c) Barajı inşa eden taraf diğer tarafın menafiini vikaye sadedinde bilcümle tedbirleri alacaktır. İttihaz edilen bilcümle tedabire rağmen ameliyatın hitamında diğer taraf barajın inşasından dolayı mutazarrır olmuş ise barajı inşa eden taraf bu zararı tazmine mecburdur...

Yine bu andlaşmanın 7 nci maddesi ise şöyledir :

Tarafeyni Akıdeynden hiçbir sun'î olarak nehrin talveg istikametini tebdil edemez. Hududu teşkil eden nehirler yataklarından inhiraf ettikleri takdirde Tarafeyni Akıdeyn diğer tarafı zamanında haberdar etmek şartıyla salifüzzikir nehirlerin sevahilinde tanzim ve tamir ameliyatı icra etmek hakkına maliktirler.²⁶

Aynı andlaşmaya ek protokolün 5 nci maddesinde şöyle bir hüküm vardır :

Barajı inşa eden Sosyalist Şûralar Cumhuriyetleri İttihadı Hükûmeti işbu inşaattan tahaddüs edebilecek zarar ve ziyan hususunda Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin menafiini müemmen bütün tedbirleri alacak ve inşaatın hitamında da ittihaz edilen tedbirlere rağmen maddî zarar ve ziyan tahaddüs etmiş bulunursa bunu da tazmin etmeğe mecbur olacaktır.²⁷

Yunanistan'la Meriç - Ebro nehri hakkında 20 Haziran 1934 tarihinde imzalanan andlaşmanın ikinci kısmında da şöyle denilmektedir :

²⁶ Ibid., cilt 8, sah. 1010.

²⁷ Ibid., cilt 8, sah. 1013- 1014.

.... Nehirde Arda Köprüsü ile 23 rakamlı hudud işaret arasındaki her bir tarafı da Türkiye'ye ait olan kısımda her türlü su tesisatı yapılması hususunda Türkiye makamının haiz olduğu tam serbestinin ancak Yunan arazisine zarar iras eyleyecek mahiyette tedbirler alınmasını meneden hukuku düvel umumî kaideleri ve Türkiye'nin de iltihak ettiği mezkûr hususlara müteallik beynelmilel mukaveleler hükümleri ile mukayyet olduğu müsellemdir...²⁸

X. YETKİ SINIRLAMALARI (İRTİFAKLAR)

Bazı Türk andlaşmalarında, hudud bölgelerinde yetki sınırlamaları ile ilgili hükümlere de tesadüf edilmektedir. Klâsik devletler hukuku doktrininde «devlet irtifak hakları» (*servitudes*) şeklinde adlandırılan bu yetki sınırlamalarını, Türk andlaşmalarına göre, üç başlık altında incelemek mümkündür: 1) Hududlarda kalelerin yıkılması, yeni kale yapılmaması, 2) gayri askerî hale sokma, 3) asker nakliyatı.

1. Hudud kalelerinin yıkılması, yeni kale yapılmaması :

Bazı Türk andlaşmalarında kalelerle ilgili hükümlere temas etmeden önce, hududun bir bölgesini *no man's land* haline sokan hükümlere işaret etmek gerekir. Meselâ 13 Haziran 1700 tarihli Rusya ile İstanbul'da imzalanan barış andlaşmasının 5 nci maddesinde şöyle denilmektedir :

... Or kalesinde başlanub oniki saat mesafe olan Or Boğazının toprağı intihasında Azak kalesinin beru tarafında Miyuş suyunda vaki cedit kastele varınca mabeyninde olan topraklar ıssız ve hali ve cümle sevakinden tehi kala ve nehr-i Ozi canibinde Mosko mülkü hududu dahilinde vaki Potkal şehri olan Secadan kalesine değin Ozi suyunun iki tarafında olan topraklar dahi varoş-i cedidden gayrı umran ve sevakinden hali kala lâkin varoşlar kurbinde bağ ve bahçe için müstevfa yer alıkonula ve hedmolunan kasteller tekrar yapılmayub tehi kala ve ittifak ile hali kalması münasib görülen yerlerde dahi bu misullu kastel var ise tarafeynden hedmoluna ve bunun gibi yerler yapılmayub ve müstahkem kılınmayub hali üzere tehi kala.¹

²⁸ Ibid., cilt 16, sah. 509.

¹ Erim, op. cit., sah. 42 - 43.

Böyle bir hüküm 4 Ağustos 1791 tarihli Zıstov andlaşmasının 2 nci maddesinde de vardır :

... Belgrad ahidnamesinin beşinci maddesinde musarrah olan hudud ile mahdud Adakalesi karşusunda vaki ova-i sagire aledevam ve alâküllihal iki devlet beyninde bitaraf kala yani hükümet ve milkiyeti devleteyn-i mezkûreteynin birine aid olmaya ve bu suretde mahid olan iki devletler teahhüd iderler ki ova-i mezkûru mutlaka beruya terk idüb bina ve ikamet ve icra-yı ziraata kimesneye izin ve ruhsat virmeyeler.²

Bundan başka, Eflâk ve Buğdan hakkında 14 Eylûl 1829 tarihli Edirne andlaşmasına bağlı senedde de şöyle denilmektedir :

... [Tuna'nın] vasati memalik-i mahrusaya duhul ettiği mahal-den Purut nehrine munsap olduğu mahalle kadar memleketeyn-i mezkûreteyn beyninde hudud ola Devlet-i Aliye Eflâk ve Buğdan arazisini taaddi ve taarruzdan ziyade temin için Tuna'nın sahil-i yesarisinde bir gûna müstahkem mahal alkomamak ve ehl-i islâm olan tebaasının sahil-i mezkûrda bir gûna mesken ve imarını tecviz eylememek üzere taahhüd eder.³

Birçok Osmanlı andlaşmasında hudud bölgesinde mevcut kalelerin yıkılması, yıkıkların tamir edilmemesi ve yeniden kale yapılmaması hakkında çeşitli hükümler bulunmaktadır. Meselâ Avusturya ile 970 (1563) yılının Ramezan ayında akdedilen andlaşmada hudud belirtildikten sonra «... bilcümle ol kalalar toprağında ve sınırunda yeniden kaleler bina olunmaya»⁴ denilmektedir. 11 Kasım 1606 tarihli Zıtvetoruk andlaşmasında şöyle bir ibare vardır : «... ve iki canibin ellerinde olan kaleler evvelki yerinde tamir olunub yeniden kale bir yerde yapılmaya ve palanka bina olunmaya ve Veç palankası şimdiki halde olub ziyade meramet olunmayub ellerinde kala...»⁵ 26 Ocak 1699 tarihli Karlofça andlaşmasının 2 nci maddesinde «... badelyevm ne zikrolunan mevazi ve ne Morş ve Tise yalıları kurbunda sagir ve kebir gayrı yerler kale suretine konulup bina olunmaya»⁶ denilmekte, aynı andlaşmanın 7 nci

² Ibid., sah. 177 - 178.

³ Ibid., sah. 290 - 291.

⁴ Mecmua-i Muahedat, cilt III, sah. 63.

⁵ Ibid., cilt III, sah. 21.

⁶ Erim, op. cit., sah. 27.

maddesinde de, yeni kale yapılmaması hususunda şu hüküm görülmektedir :

Bâlâda bedalyevm yapılmamak ve istihkâm verilmemek üzere alelesami mestur olan yerlerden maada hududlarının emniyeti için işbu mevad-dı sulh muktezasınca tarafeynin zaptında kalub halâ vaki olan kıla' ve husun vechi ahsen üzere tamir ve termim olunub istihkâm verilmek caiz ola ve tarafeynin serhad başlarında olan erazinin reayaya nâfi olan cümle yerlerde bilâistisna ve bilâ mani açık varoşlar yapılmak caiz ola amma bu bahane ile müceddeden kale bina olunmaya. ⁷

Hudud boyunda kalelerin yıkılması hakkında hükümlere, Rusya ile 3 Haziran 1700 tarihinde İstanbul'da akdedilen barış andlaşmasında da tesadüf edilmektedir :

Ozi suyunda vaki Doğan ve Gazi Kerman ve Şahin Kerman ve Nusret Kerman kastelleri hedmoluna ve fimabad ol yerlerde kastel ve mesken yapılmamak üzere arazi-i merkuma topraklariyle be cenkden evvel oldukları gibi müşarünileyh Mosko ve Rus Çarı tarafından yine Devlet-i Aliye'min zabıt ve tasarrufuna red olunub kelevvel Devlet-i Aliye'min zabıt ve tasarrufunda ola ve bu zikrolunan kastellerin hedmi dahi Büyük Elçi ile gelecek tekidnamenin akabilinde otuz gün içinde bilâ tehir icra ve tekmil oluna... (madde 2)

Ebna-i sebil ve tüccarın memer ve maberî olub ve geçirici gemilerin dahi iskeleleri olmak üzere Ozi suyunun her hangi tarafında olursa olsun bir canibinde Doğan Kalesi yurdile Ozi suyunun mabeyninde Devlet-i Aliye'mden varoş vab olunub varoşa münasib hendek ve sed ile tahsin oluna lâkin istihkâm verilip kale ve kastel suretine konulmaya ve asker vaz olunmaya ve deryada olan cenk ve çektirme sefineleri ol varoşa çıkıp yanaşmıyalar (madde 3) ⁸.

Yine bu 1700 andlaşmasının 7 nci maddesinde «... ve ol caniblerde dahi kale ve kastel ve varoş suretinde tarafeynden müceddeden nesne yapılmaya...» ⁹ denildiği gibi, 22 Temmuz 1711 tarihli Prut buyrultusun-

⁷ Ibid., sah. 30.

⁸ Ibid., sah. 42.

⁹ Ibid., sah. 44.

da da «... ve Toygan ve Kamanke ve Semar damağında Yeni Kalası külliyyet ile hedmoluna ve Kamenka'nın içinde top ve cephanesini bilkülliye Devlet-i Aliye tarafına teslim eyliye ve fimabad mahal-li merkum tarafından kal'a bina olunmamak üzere...»¹⁰ denilmektedir.

Bu çeşit yetki sınırlamalarına XVIII nci yüzyılda akdedilmiş diğer andlaşmalarda da tesadüf edilmektedir. Meselâ 24 Haziran 1713 tarihli Edirne andlaşmasının 4 ncü maddesinde :

Azak kalesi Devlet-i Aliye'nin sınuru ucunda ve Çerkes - Kirman kalesi dahi Mosko Çarının sınuru uhunda vaki serhad kaleleri olub bu iki kalelerin beyninde kale ihdası ihtilâle bais vaz-ı fasit olmağla zikrolunan kalelerin beyninde iki taraftan dahi kale yapılmaya ve mukaddema Azak kalesinin Devlet-i Aliye'ye teslimi ve Taygan'ın hedmi esnasında mühimmat vaz-ı için Çerkes - Kerman kalesile Azak kalesi beyninde Çerkes - Kerman toprağı üzerinde ihdas olunan kale ve kale misullu bina dört aya değün hedmoluna deyu Yusuf Paşa temes-süğünde şart olunmagla eğer şimdiiyedegün bu şart külliyyet ile icra olunmamış ise bilâ - tehir külliyyet ile icra oluna...¹¹

denilmektedir. Aynı Edirne andlaşmasının 6 ncü maddesinde de «... Buğdan hududunda vaki olan musalaha akabinde Kamenke kalesi ve Samar damağında olan Yeni Kalesi hedm olunub ve fimabad yerine tarafeynden kala bina olunmamak şart olunmagla yine ol şarta riayet olunub iki taraftan dahi ol mahallerde kale bina olunmaya», andlaşmanın 7 ncü maddesinde de «.. ve ol yerlerde Devlet-i Aliye tarafından kale ve hisar ve palanka bina olunmaya»¹² denilmektedir. 21 Temmuz 1718 tarihli Pasarofça andlaşmasının 6 ncü maddesinde ise «... tarafeynin serhad başlarında... müceddeden kale bina olunmaya...»¹³ ibaresi vardır. Daha sonraları, 7 Mayıs 1775 tarihinde Bukovina'nın Avusturya'ya verilmesi hakkında akdedilen andlaşmanın 2 ncü maddesinde «Devlet-i Aliye'nin Devlet-i İmparatoriye'ye feragat ve teslim eylediği salifülbeyan mahdut ve muayyen arazi derunlarında Devlet-i İmparatoriye canibinden kale inşa olunmaya»¹⁴, 4 Ağustos 1791 tarihli Zıştov andlaşmasının 2 ncü maddesinde de arazi terkinden bahsedildikten sonra «... şu şart-ı sarih ile ki Devlet-i İmparatoriye Irşova kasabasına ve işbu maddenin mantu-

¹⁰ Ibid., sah. 51.

¹¹ Ibid., sah. 56 - 57.

¹² Ibid., sah. 57, 58.

¹³ Ibid., sah. 65.

¹⁴ Ibid., sah. 146.

kunca Devlet-i Aliye tarafından terk ve feragat olunan arazinin bir mahallinde ebeden istihkâm virmesi caiz olmaya...»¹⁵ denilmektedir. Yine Zıştov andlaşmasının 3 ncü maddesi şöyledir :

... ehl-i islâm İsterinca'sı Devlet-i Aliye tasarrufunda terk oluna Devlet-i İmparatoriye teahhüd eder ki bir dürlü bahane ve illet ile veçhen minelvücuğ işbu madde ile Devlet-i Aliye tarafından terk olunan kazanın bilcümle mesafesinde bilâistisna bir dürlü istihkâmatı tamir itmeye ve müceddeden bina ve inşa eylemeye.¹⁶

XIX ncü yüzyıl andlaşmalarında da benzer hükümlere rastlanmaktadır. Meselâ 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin andlaşmasının 2 nci bendinde Bulgaristan hududundan bahsedilirken «... Samakov etrafında on kilometrelik bir nısıf kuturda istihkâm inşa olunamayacaktır»¹⁷ denilmektedir; aynı andlaşmanın Karadağ hududundan bahseden 29 ncü bendinde ise hudud nehri olan Boyana'nın boyunca istihkâm inşa olunmayacağı belirtilmektedir.¹⁸

2. Gayri askerî hale koyma :

Bilhassa XIX ncü yüzyılın ikinci yarısından sonra akdedilen andlaşmalarla XX nci yüzyılda akdedilen andlaşmalarda belirli bölgelerin askerlikden tecrit edildiğini başka bir deyişle gayri askerî hale konulduğu görülmektedir. Meselâ Yunanistan hududunun düzeltilmesi hakkında 24 Mayıs 1881 tarihinde Berlin andlaşmasını imzalamış devletlerle akdedilen andlaşmanın 2 nci maddesinde Yunan hududu düzeltilirken şöyle denilmektedir :

.... Gerek Preveze ve gerek Yunta cihetinde Narda körfezi medhaline hâkim olan bilcümle istihkâmat işbu mukavelenamenin imzalandığı tarihten itibaren üç mah zarfında edavatı harbiyeden tecrid edilecek devleteyn sulh ve salah üzere buldukça bu halde kalacaktır Narda körfezinde seyr'ü sefain serbest olacaktır.¹⁹

Osmanlı Hükûmetinin 10 Ağustos 1920 tarihinde imzaladığı, fakat

¹⁵ Ibid., sah. 177.

¹⁶ Ibid., sah. 178.

¹⁷ Ibid., sah. 407.

¹⁸ Ibid., sah. 415.

¹⁹ Mecmua-i Muahedat, cilt V, sah. 144.

tasdik edilmediği için yürürlüğe girmeyen Sèvres andlaşmasının 89 ncu maddesinde Ermenistan ile Osmanlı Devleti arasındaki hududun tesbiti Amerika Birleşik Devletleri başkanının hakemliğine havale edildikten sonra şöyle denilmektedir :

... [Âkîd devletler] bunun vereceği kararı ve Ermenistan'ın mahreci bahrisine ve mezkûr hududuna mücavir Osmanlı arazisi üzerinde tertibat-ı askeriyenin ilgasına (demilitarizasyon) müteallik olmak üzere tâyin edeceği bilcümle ahkâmı kabul etmeği kararlaştırmışlardır. ²⁰

Cumhuriyet devrinde de hudud bölgelerinde yetki sınırlamasını derpiş eden andlaşmalar görülmektedir. Bunlardan ilki Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin 16 Mart 1921 tarihinde Rusya ile yaptığı andlaşmadır. Bu andlaşmanın 1 (B) sayılı Zeyl'inde şöyle denilmektedir :

Bir taraftan Gümrü - Erivan demiryolu diğer taraftan işbu demiryolundan itibaren dört ve sekiz verstlik mesafelerde kasredilen hatlarla... tahdit edilen mıntakalarda Türkiye Hükûmeti hiçbir nevi istihkâmat inşa etmemegi ve muntazam kıtaat bulundurmamağı taahhüt eder. Ancak mezkûr mıntika nizam ve emniyeti idare kıtaatı bulundurma hakkını muhafaza eder. ²¹

Lozan konferansında Trakya hududuna dair 24 Temmuz 1923 tarihinde akdedilen sözleşme ile bu hududun iki tarafında belirli genişlikte bölgeler gayri askerî hale konulmaktadır. Bu sözleşmenin 1 nci maddesinde şöyle denilmektedir :

Adalardenizi'nden Karadeniz'e kadar Türkiye'yi Bulgaristan'dan ve Yunanistan'dan tefrik eden hududun tarafeynindeki arazi âtideki hudud dahilinde ve takriben otuz kilometre vüs'atinde olarak gayri askerî hale ifrağ edilecektir...

Aynı maddede bu bölgeler Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan arazileri bakımından tarif edildikten sonra, sözleşmenin 3 ncu ve 4 ncu maddelerinde gayri askerî bölgelerin tâbi olacağı şartlar şöyle belirtilmektedir :

Madde 3 : Birinci maddede muharrer mıntıkların gayri askerî hale ifrağı âtideki şeraite göre icra ve idame edilecektir :

²⁰ Erim, op. cit., sah. 559.

²¹ Düstur, tertip III, cilt 2, sah. 116 - 117.

1. Elyevm mevcut bulunan bilumum daimî veya sahra istihkâmâtı, arazisinde buldukları devlet tarafından silâhdan tecrit ve hedmedilecektir.

Bu kabilden hiçbir yeni istihkâm inşa edilmeyecek ve hiç bir silâh veya levazımı harbiye deposu ve taaruzî veya tedafûf olsun, askerî, bahrî veya havaî sair hiçbir tesisat vücuda getirilemeyecektir.

2. Jandarma, polis kuvveti, gümrük memurları, hudud muhafızları gibi asayişî dahiliyeyi temine ve hududları tarasuda muktezi anasını mahsusadan maada hiçbir kuvvei mü-selleha ne durabilecek ne de harekâta bulunabilecektir. Hiçbir tayyare veya sair merakibi havaiyeyi ihtiva etmiyecek olan işbu anasını mahsusanın mevcudü âtiyüzzikir miktarı tecavüz etmiyecektir :

a) Gayri askerî hale ifrağ edilen Türkiye arazisinde ce-man (5000) kişi;

b) Gayri askerî hale ifrağ edilen Yunan arazisinde ce-man (5000) kişi;

c) Gayri askerî hale ifrağ edilen Bulgar arazisinde ce-man (2500) kişi;

Bunların teçhizatı her gûna top hariç şartıyla ancak rövol-ver, kılıç ve tüfek ve her (100) nefer başına (4) makineli tü-fekten ibaret olacaktır.

Bu ahkâm 27 Teşrinisâni 1919 tarihli Nöyi muahedesi mucibince Bulgaristan'a terettüp eden mecburiyetleri ihlâl et-miyecektir.

3. Askerlikten tecrit edilen menatik üzerinde her hangi bayrağı hâmil askerî veya bahrî tayyare tayeranı memnudur.

Madde 4 : İşbu mukavelenamede arazileri mevzuu bahis olan hemhudud devletlerden birisinin ahkâmı salifeye riayet hususunda dermeyan edeceği bir talebi olduğu takdirde mezkûr Devlet işbu talebi Cemiyeti Akvam Meclisine tevdi edecektir. ²²

Lozan sözleşmesiyle Trakya hududunda gayri askerî hale sokulmuş bu bölgelerin statüsüne 31 Temmuz 1938 de Selânik'de imzalanan sözleşme ile son verilmiştir. ²³

Türkiye kıyılarına yakın mesafelerde bulunan bazı Yunan ve İtalyan adaları hakkında da Lozan andlaşmasında ve Lozan konferansı sırasın-

²² Ibid., cilt 5, sah. 65 - 66.

²³ Ibid., cilt 20, sah. 163.

da teati edilen bazı mektuplarda, bu adaların gyri askerî hale konulmasıyla ilgili hükümler derpiş olunmuş bulunmaktadır. Meselâ 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan barış andlaşmasının 13 ncü maddesinde Yunan adaları hakkında şöyle denilmektedir :

Sulhun muhafazasının temin zımında Yunan Hükûmeti Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarına âtideki tedabiri riayet etmeği taahhüt eyler :

Evvelâ : Mezkûr adalarda hiçbir üssü bahrî, hiçbir istihkâm tesis ve inşa edilmeyecektir.

Saniyen : Yunan askerî tayyarelerinin ve sair merakibi havaiyesinin Anadolu sahili üzerinde tayaran etmesi menedilecektir.

Mukabeleten Türkiye Hükûmeti dahi askerî tayyarelerinin ve sair merakibi havaiyesinin mezkûr adalar üzerinde tayaranını menedecektir.

Sâlisen : Mezkûr adalarda Yunan kuvayı askeriyesi, tahti silâha alınıp mahalline talim ve terbiye edebilecek olan esnan erbabının miktarı mutadına ve bütün Yunan arazisinde mevcut bulunan jandarma ve polis miktarı ile mütenasip olacak jandarma ve polis miktarına münhasır kalacaktır.²⁴

Meis adası hakkında da, Lozan Konferansında İtalyan temsilcisi ile «Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Hariciye Vekili ve Lozan Konferansında Türkiye Heyeti Murahhasası Reisi» İsmet Paşa arasında teati edilen mektuplarda İtalya «... Türkiye ile Düveli Müttefika arasında Sulh Muahedenamesinin mevkii mer'iyete vaz'ından sonra İtalya'nın Meis adasında hiçbir top bataryaası bulundurmıyacağını, adanın Anadolu sahiline karşı olan tarafında hiçbir istihkâm yapmıyacağını ve mezkûr adayı askerî veya bahrî üssülhareke olarak kullanmıyacağını» bildirmekteydi; ayni mektupta şöyle deniliyordu : «Mahaza şurası mukarrerdir ki İtalya'nın bir devleti saliseye karşı Türkiye bitaraf kaldığı halde dahil olduğu bir muharebenin devamı esnasında bâlâda mezkûr tedabirin tatbiki tatil olunabilecektir.»²⁵

3. Asker nakliyatı :

Bazı yazarlar²⁶, bir devletin komşu bir devlet ülkesinden asker ge-

²⁴ Ibid., cilt 5, sah. 11.

²⁵ İtalyan ve Türk temsilcilerinin mektupları için bknz.: *Düstur*, ter-tip III, cilt 5, sah. 133

²⁶ L. Oppenheim, *International Law - A Treatise* (8 th edition, by H. Lauterpacht), cilt I, London 1955, sah. 541.

çirmesini askerî bir irtifak hakkı (*military servitude*) mahiyetinde bir yetki sınırlaması saymaktadırlar. Bazı Türk andlaşmalarında da hudud bölgesinden asker geçirmeyle ilgili hükümlere rastlanmaktadır. Meselâ Bulgaristan'la 16-29 Eylül 1913 tarihinde akdedilen barış andlaşmasının 4 numaralı Melfuf'u olan 2 sayılı protokolde «.. hudud güzergâhı Meriç nehrini ve Osmanlı ve Bulgar arazisinden geçen Mustafa paşa - Edirne - Dedeağaç şimendifer hattını katettiği için» Bulgaristan «kendi arazisinde Adalardenizine bir iltisak hattı ve Devlet-i Aliye de denize müntehi bir hattı aynı zamanda inşa idecekleri güne kadar... Bulgaristan... gerek mezkûr şimendifer ve gerek nehir üzerinde efrad-ı cedide ile asakir, esliha, mühimmat, mekûla ve saire nakil ettirmekte muhtar olacaktır.» Bununla beraber «Hükûmet-i Osmaniye icap eden tedabir-i teftişiyeyi itti-haz etmek hakkını daima haiz olacaktır.»²⁷

Fransa ile 20 Ekim 1920 de akdedilen Ankara andlaşmasının 10 ncu maddesinde de şöyle denilmektedir :

.... Türkiye, Meydanı Ekbezden Çoban Beye kadar Suriye arazisinden şimendiferle nakliyatı askeriyesini icra etmek hakkını haiz olacaktır. Suriye dahi Çobanbeyden Nuseybine kadar Türk arazisi üzerinde şimendiferle nakliyatı askeriyelerini icra etmek hakkını haiz olacaktır...²⁸

Yine Fransa ile 30 Mayıs 1926 tarihinde akdedilen andlaşmaya ek 5 numaralı protokolde Pozantı - Nuseybin hattı üzerinde asker naklinin şartları düzenlenmektedir.²⁹ Fransa ile 27 Ekim 1932 tarihinde akdedilen Türkiye - Suriye hududu üzerinde demiryollarının işletilmesi tarzına dair müşterek Beyannameye ek «Yeni bir rejimin tesisine ve şimdiki işletme idaresinin tasfiyesine müteallik protokol» ün 2 nci maddesinde de şöyle denilmektedir :

.... 30 Mayıs 1926 tarihli Ankara itilâfnamesinin 5 nci lâhikası olan Protokolde tesbit olunan şartlar dairesinde, Türkiye Meydanı ekbez'den Çobanbey'e kadar Suriye arazisi üzerinde şimendiferle askerî nakliyatını yapma hakkını haiz olacak ve Suriye, Çobanbey'den Nuseybin'e kadar Türkiye arazisi dahilinde şimendiferle askerî nakliyat yapmak hakkına malik bulunacaktır.³⁰

²⁷ Erim, op. cit., sah. 475 - 476.

²⁸ Düstur, tertip III, cilt 2, sah. 156.

²⁹ Ibid., cilt 7, sah. 1508.

³⁰ Ibid., cilt 15, sah. 204.